

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кожного місяця в обсязі трьох аркушів.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРНИ ВИНОСИТЬ:

З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 згр., [для заграниці 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 згр., [для заграниці 6 рублів або 12 марок], на пів року 3 згр., на чверть року 1 згр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакція, адміністрація і експедиція у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописно „Зорі“. Твори урядні редакцією непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без помисленя причин. — Редакція відповідає тільки на ті писма, до котрих додучено поштові марки: ся постановка не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

ЖАЛЬ.

ОПОВІДАННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.

„Ой жалю мій, жалю!“...

— Ну, що-ж, пошлеш купити, — відрікає пан байдуже.
— Ет, тії куповані вже всім обридли! Ні, краще піду, нагляну, а то там справді понсують.

— Та ти-б уже перше скінчила обід, чи що.

— А, що там обід! — і пані звикла.

— Хоч би ти, Софійко, помогла мамі справлятися, а то вона зовсім з ніг збилась сьогодні, — каже пан старшої дочці.

— Ох, татку, я сама тепер так не маю часу! Та й що там я можу помогти? Я на тому зовсім не знаю ся!

Але панночка, говорячи се, не зовсім правду казала, бо перше всього не через те не хотіла вона йти до кухні, щоб не мала часу [час би ще знайшов ся], але хто-ж може вимагати від вродливої, тендітної панночки, щоб вона перед таким вечером ішла смалити своє личенько та рученята в пекарні? Одначе й не зовсім неправду сказала, бо справді не мала вільного часу: не розміркувала-ж іще одної дуже пильної справи: досі не вважала, яку сукню має надіти у вечері, чи блакитну, чи кремову? Блакитна сукня дуже зграбненько пошита і, здасть ся, йї до лица, але кремova по свйійшій моді зроблена і Софії здасть ся, що вона має в тій сукні „поетичнійшій“ вигляд.

Евген Гребінка.

В господі паньства Турковських чималий рух сьогодні. Оце тільки задля обідньої години хоч і не зовсім, — у сусідній кімнаті чистять підлогу, і через те там панує чималий шарварок. Та й у тій кімнаті, де пані обідають, те-ж нелад: сюди занесені деякі стільці, старі навески та різні дрібязки. Потрави подають ся на швидко, абияк, бо слуги не мають часу, то за прибраннем, то за іншими клопотами. Пан сидить трохи понурий, однак нічого не каже, не сварить ся за те безладде, бо знає, що тепер справді не час вигадувати вигадок: адже сьогодні у них „вечер“, — має бути великий збір гостей, та ще яких гостей! Вже-ж треба господиням господу причепурити.

Пані та обидві панночки, дочки, зовсім мало вважають на обід: та не який там той обід: собі картофльова юшечка, та якась там печеня, не конечне дбано за той обід. Воно то в кухні порання чимало сьогодні: печуть, варять, смажать, та все то не на обід, а на вечерю. Ох, та вечеря ще завдасть клопоту господині! Пані схоплюють ся нераз посеред обіду та біжить у пекарню довідатись до чога.

— Ах, коли-б мені не зопсувались тісточка! Що я тоді робити му? — клопочеть ся пані

— Надю! Чи пішов Павлусь до столярні довідатись про канапку? — спитала Софія в молодшої сестри.

— Адже бачиш, що Павлуся нема за столом..

— Чом се її не несуть! От іще й не поспіє вона сьогодні на вечер. І що було раніш казати її зробити?

— Та чого-ж ти так журиш ся? — розважав Софію батько: — ще до вечора далеко.

— „До вечора далеко!“ то що-ж? Власне й треба, щоб її раніш принесли, а то ще так буде, що канапку в одні двері нести муть, а гості в другі йти муть! Та що вже там!.. Пізно розпочали теє все, то пізно й буде.

— А я-б на твоєму місці уже-б мовчала, — обізвалась Надя: — через твою канапку [потрібна вона дуже!] тепер у хаті холоднеча така, що аж руки подубіли; мама казала, що мало дров кушила, бо дуже багато грошей стратили на тую канапку!

— От тобі й маєш! — покликнула Софія: — а як же буде сьогодні? Гості те-ж будуть мерзнути, чи що?

— Ну, вже-ж для гостей напалать! — відказав пан Турковський.

— А завтра будемо зубами цокотіти! — вкинула прикро Надя.

Хто зна до чого дійшла-б тая розмова у двох сестер, як би не надійшла мати з кухні. Вглядавши матір, Надя замовкла, не змінила однак зухвалого виразу лица. Софія, ображена, закусила губку і аснула темні брови, встала, підійшла до вікна і почала виглядати, чи не йде Павлусь від столяра.

— Іде, іде! — і Софія побігла братови на зустріч. — Ну, що? як? Що вони тобі казали? Готова? Принесуть? Швидко?

— Та пожди, пожди! не даєш і слова сказати! Мамо, дайте мені, на милість Бога, їсти! — говорив, роздягаючись, молодий хлопець.

— Ах, який бо ти, Павлусю! — зашебетала знов Софія: — Кажі бо вже скоріш: Готова?

— Та... не знаю... Я її не бачив, — відказав Павлусь, уже сидючи за столом і з великим смаком заїдаючи картофлю юшечку трохи засталу.

— От тобі й маєш: „Не знаю!“ Добре сказано! По що-ж ти ходив, коли так? — приступила до нього Софія.

— Та стій бо. Я прийшов, — хазяїна не було в дома.

— Ну, а ти і пішов?! — перебила Софія.

— Я сів і почав дожидати хазяїна. Лихо його знає, куди він подів ся. Прийшов хазяїн, я зараз і снитав у нього, чи готова канапка? Він мені сказав, що забувсь, про яку я канапку говорю...

— Як забув? Се що таке?!

— Ну, так він сказав. Потім сказав, що згадав, яка то канапка, тільки не знає, чи вона готова. Потім пішов, подивив ся, вийшов і сказав мені: „У половині восьмої у вечері вам принесуть канапку“.

— А багато-ж там треба кінчати? — спитала мати.

— Та я не знаю.

— То чом же ти не снитав у нього?

— Що-ж там я мав питати, він же сказав: „принесуть“, ну, то чого-ж! Мамо, нема ще юшки?

— Нема.

— Мамо, ну, що-ж то буде? А як вони не принесуть у половині восьмої? — розпучливо питала у матері Софія: — Тії майстри завжди тільки дурять... — Йї в голосі брєніла досада, навіть слози.

— Та чого-ж ти справді, Софійко, в таку безнадійність вдаєш ся? А може й не одурять, — розважала дочку пані Турковська: — От іди лишень вбиратись, бо вже пора, — поки се та те, а воно вже й не дуже рано.

— Ох, не рано! — вітнула Софія.

— Та йди вже, йди! — мовила мати. Софія пішла.

— А мені пора одягатись? — спитала Надя.

— Тобі?... та... як хочеш. Або пожди, ще поспієш! От пішла-б помогла Марії фортепян витирати, а то вона не дуже тямить, то щоб чого не зопсувала.

Надя з великою неохотою пішла до сальону. За кілька хвилин було чути, як вона біла по клявішах і тріпала стиркою по струнах фортепяна.

Софія тим часом уже вбиралась у своїй кімнаті. Вона стояла перед великим сьвічадом і кінчала причісування: злотисті кучері були вже вриховані, майстерно-зальотно підшпилені над чолом і пригримані гребінцем-діядемою; скільки кучерів на плечі недбало спускалось. Ох, всі ті кучері завдали панні Софії не мало роботи! Ще й тепер вона не вовсім певна, чи так вони лежать, як би слід. Вона граціозно схилив своє кругленьке, сьвіже личко, поетично-невинний усміх грає на рожевих устах, блакитні очіці трошки скоса, трошки немов здивовано, наївно дивлять ся в сьвічадо. Так, так, сії кучерики над чолом бездоганні: Софія ще раз дивить ся в сьвічадо, очіці блиснули огнем утіхи, і вона тихо відступала від зеркала, не змінюючи пози і виразу лица. В сю хвилину увійшла Надя, швидко, скоса поглянула на сестру й почала мовчки собі вбиратись.

А Софія все поралась; вона поклалала велику увагу на свою туалету сьогодні. Адже сього вечора має бути у них сам князь, господар того дому, що ним управляє її батько. Чи-ж не варто подумати о собі?

От Софія вже і вбрана. Знов стоїть вона перед сьвічадом, поправляючи на собі зграбеньку кремову сукню. — „Як то багато значить, коли сукня зроблена у добрій модистки, не то що у якої небудь нещасної швачки, або, криві Боже, в дома!“ — думає Софія. Софія не дуже висока, ше-б трошки, і її можна було-б назвати навіть низькою, — тим вона тримаєт ся завжди просто і ходить на високих корках. Вона не вовсім рада з свого зросту. — Йї хотілось би бути трохи вище. За те вона дуже зграбна, а своїми рученятами навіть дуже втішаєт ся, дарма, що Надя називає їх котлетками.

От обидві сестри виходять з своєї кімнати, щоб показатись матері. Вони стоять поруч: на старшій сукня шугучна, ясної барви, старанно добрана до лица; на меншій убраннє не конечне сьвіже, якоїсь мильоної барви, либонь перешите з мамної сукні, та й пошите не дуже зграбно: трохи коротке [се дуже дражить Надю!] і якогось дитячого крою; не видно, щоб те убраннє шилось у дорогій модистки.

Пані Турковська вгледівши дочок, підійшла зараз до Софії й почала її оглядати з поважним видом і критичним, дуже нильним поглядом.

— Ти-б, Софійко, наділа на шию рожеву шнелюку: треба, щоб у твоєму убранні було щось рожеве, а то трохи вже одностайно виходить. Пожди: я тобі ще принесу нову брошку... Так буде добре. Ти сьогодні гарненько причесана, тільки — Надю, принеси лишень гребінець! — і пані Турковська почала поправляти на чолі Софії дрібно фризвану гривку.

Потім, оглянувши Софію ще раз, вона поглянула на Надю. — Нічого собі. Добре. От тільки — на що то завжди настрембичувати теє волосє? Наче така вже доросла особа! До чого то дівчині в тринадцять літ такі куафюри?!

— Мені, здаєт ся, вже чотирнадцять! — мовила Надя ображено.

— Ну, нічого, нічого там сперечатись. Іди причешись гладенько.

Надя пішла, надувшись.

— Слухай но, Софійко: як тобі здаєт ся моя наколка? Не спортила її швачка?

— Ні, нічого: і вона вам, мамочко, дуже до лица!

— Ну, що там вже мені добирати до лица! Я так тільки питаю, чи варто купувати у тому магазині.

Пані скінчила свою туалету.

— Слухай, Софійко, — обізвалась пані Турковська знов до дочки, — я піду в свою хату, та трошки там поприбираю; а то ті пані завжди ходять по всіх хатах. Я-б тобі радла трохи і в твоїй прибрати. Поклич Марію.

— Добре.

Софія увійшла в свою хату. Наді вже не було там. Давши трохи лад, Софія сіла й замислилась: „Який то буде сей вечер? Мама казала, що князь обіцяв прибути... Кажуть, він старий той князь... А яка в нього карита гарна! Я бачила, як він їхав раз улицею... Він дуже багатий. Татко казав, що в нього опріч будинку єст ще й маєток деє там... Багатий!... О, добре бути багатим!“ Софія глибоко задумалась. Вона навіть не чула, як принесли канапку.

Канапка вже стояла в сальоні. — новісінька, модного фасону, обита рожевим атласом. Отже Надя, що була на той час у сальоні, власне ще хотіла випробувати пруткість пружин, — сиділа на канапці і гоїдала ся, здіймаючи руки, та весело всміхаючись.

Як раз у ту хвилину увійшла Софія, глянула і руками сплеснула.

— Ну, скажіть, на милість Бога, що се ще таке? — покликнула вона до Наді: — тільки що принесли канапку, а вона вже й розсіла ся!

— Чого-ж ти розскричала ся? Що я зроблю твоїй канапці? Золота вона, чи що?

— Золота, чи ні, а псувати нової речі я не позволю!

— Заспокій ся, прошу тебе! От, не бачила твоєї канапки! Думаєш, як уже твоя канапка...

— А вже-ж моя, звичайне, не твоя.

— Ну, добре, добре, втішай ся собі нею, а я на неї й дивитись не хочу!

І Надя розгнівана вийшла з сальону, гримнувши дверима.

Софія зісталась сама і любовалась новою канапкою. Незабаром почув ся перший дзвінок і почали сходити ся та з'їздитись гості. Софія розмовляла з гостями, але між веселою розмовою у неї все снувалась думка: „А що-ж то, князя нема?“

Пані Турковська була зовсім заклопотана. Вона метушилась по цілій господі: то в сальон заїде поговорити з гостями, то в кухню забіжить: просто зовсім зморилась. Добре, що Софія вміє забавити гостей, а то вже прийшло ся-б розірватись. Пан Турковський щось не має таланту бавити гостей: повагом собі походжає по сальоні, або сяде й поведе якусь поважну розмову з одним гостем, а за інших забуде. За те-ж Софіяку зиваєть ся, мов ластівка: і з паннами пощобене, і з панями чуженько поговорить, і паничам щось закине. Дуже їй весело сьогодні, вона любить велике товариство. Чому се тільки той князь не їде? Пора-б уже!...

Гостий все більше та більше прибува, а князя як нема, так нема. Се почало непокоїти навіть і паню Турковську. „Що, як він зовсім не приїде? Се вже Бог зна, що буде! Адже тоді пані всміють, бо всі знають, що князь мав приїхати. Правда, аристократи пізно приїджають, але-ж і для аристократа вже пора-б!“...

Аж ось задунав дзвоник... Так, се він прибув, князь!

Князь повагом увійшов до сальону. Він був чоловік вже не молодого віку, але ще бадьорий, обличчя мав досить приємне, довге сивувате волосся зачісував так зручно, що його не здавалось дуже мало. Був невеликого зросту, ціла його постать була дуже аристократична, рухи зграбні й поважні.

Господар і господиня пішли на зустріч князеві. Господар надто нязько вклонив ся князеві, господиня те-ж надто ввічливо повитала його. Князя поправили до сальону і рекомендовали декого з гостей [звичайне не всіх!]; меншої дочки те-ж не рекомендовали [на що там ще з дітьми докучати князеві?]. Тільки Софію підвели до нього.

— Наша дочка...

— Дуже приємно!

— „Вона досить миленька!“ — подумав князь.

Софія знов повернулася до пань, а князя почав бавити господар. Князь сидів на чільному місці, але його було видно звідти рожеву канапку і на ній Софію. Софія чогось іще більше оживилась. Її очі сияли, обличчя злегка зашарілось. Вона то легенько сиділа на канапці, то зривала ся з неї і миготіла поміж гуртом панночок. „Чистий метеличок“, — подумав князь; очі його все звертались до постаті Софії. Нарешті, якось увільнившись від господаря, він почав поступати на той куток, де стояла нова канапка. Софія власне сиділа на ній і розмовляла з якоюсь панєю, граціозно відкинувшись на спинку канапки і склавши ручки. Її постать в ясній сукні гарно відбивала на рожевому атласі. „Далебі, вона премиленька!“ — знов подумав князь.

Власне тепер та пані, що розмовляла з Софією, встала, і князь постарав ся зайняти її місце.

Князь повів з Софією розмову: він зняв річ про мійські зимові забави, концерти, театри і таке инше. Далі річ зійшла на музику [се тема досить звичайна в розмовах з панночками].

Князь просив Софію заспівати що небудь; вона довго відмагалась, далі згодилась.

Софія попросила якусь негарну панню проводити на фортеп'яні, далі заспівала французький романс „Si tu m'aimais!“, досить чисто вимовляючи слова. Голос її не був дуже сильний, але, як то говорить ся, „для дому“ дуже приємний; в її співі не було якогось великого виразу [та й сам романс не дуже вимагав того], але виспівала вона свою песку досить миленько. Під час того співу обличчя мало вираз невинний, але трешечки зальотний, вона разів зо два скося поглянула на князя.

При перших нотах романсу князь усміхнувся і подумав: „А, і сюди залетіло тє „Si tu m'aimais!“ О, князь чував той романс нераз! Чув і в концертах від модних соправів, чув його і в елегантних товариствах... Отже прийшло ся почути ще й тут. „Однак вона гарненько співає, справді нічого собі! Чиста пташечка!“... — думав князь, не зводячи з Софії очей.

— Дуже дякую! Ви вчинили мені правдиму втіху вашим співом. Vous chantez et enchantez! — мовив князь по скінченню того співу.

Софія тільки злегка всміхнулася на відповідь, скромно спустивши очі. Князь просив іще співати, але Софія не спустила, відмовившись утомою. Вона відійшла від пань і сіла знов на канапці. Князь сів біля неї знов, та щось уже й не відходив.

Пані Турковська з великою втіхою поглядала на ту пару. Проходячи біля дочки, вона кинула на неї уважний погляд, Софія відмовила їй тріумфаторським поглядом. — „О, вона у мене розумна дитина!“ — подумала пані Турковська.

Раз було князь поглянув на годинник: дванадцята година. „Чи не піти вже до дому?“ — подумав, однак зостав ся.

Незабаром покликано було гостей до вечері. Князеві прийшло ся сидіти поруч із Софією. Він їв не багато і мало звертав уваги на кулінарні заходи господині, але за те молодій господині, своїй сусідці, увагу немалу оказував. Пані Турковська не була в претенсії на князя. „Справа наладжуєть ся добре!“ — думала вона.

Через який час після вечері гості почали розходитись. Прощаючись, князь обіцяв відвідувати часами Турковських, „їх милу сімю“. Нічого й казати, що сім'я та відповідала дуже радо на милу обіцянку.

Ледве зачинились двері за остатніми гостями, як Софія припала на канапку і, усміхаючись, замислилась.

— А що, мамочко, добре ми з канапкою поводитись сього вечера? — питала вона у матері, лукаво поглядаючи.

— О, ти у мене розумниця! — відмовляла пані Турковська, те-ж усміхаючись. — Ну, що-ж тобі князь там говорив? — запитала вона.

— Що?... Нічого... Так, всякі речі! — відповіла Софія. Пані Турковська любо поглянула на неї.

— Ну, добраніч, моя дитино! Ти певне дуже втомилась? — і мати надто щиро поцілувала свою любу доню.

Заснувши, Софія потопала у золотих снах.

II.

Від того дня, коли відбув ся вечер, Софія стала дуже прихильна до канапки. Навіть що дня стирала порошок із неї, ще й надто старанно, такою роботою вона перше ніколи не займалась. Хто-б то з її знайомих міг собі в'явити панню Софію та зо стиркою в руках? Правда, не з брудною, але все-ж таки з стиркою! Ну, та ніхто-ж того й не бачив, як тії теодітні рученята звивали ся біля канапки, обмітаючи порошок. От і тепер стоїть вона коло неї з стиркою; стоїть Софія і дивить ся на свою канапку: вона ніяк не може надивитись на свою милу, зграбненьку канапочку.

У тому спогляданні застала Софію Надя, увійшовши в сальон.

— Що-ж то, знов до роботи береш ся? — спитала вона в сестри не без іронії в голосі.

Вагалі від тої пори, як канапка стала в хаті, сестри зробились якось менше прихильні одна до другої. Надя майже завжди оберталась до сестри з якимсь посміхом, а та відпо-

відала їй гордо, або з прикрістю. Так само й тепер Софія відповідала на те запитання не дуже мирним тоном:

— А що-ж? Хіба й мені так, як тобі, треба сісти та скласти ручки? Адже сьогодні те-ж будуть гості, то, здасться мені, не пошкодило-б, як би й ви вняли стирочку, та хоч би з того павіна трошки пвл змели!

— Змітай сама, коли вже тобі так до сподоби тая робота! А мені не потрібна ні тая робота, ні тії гості! — і з тим словом Надя вийшла з хати.

Софія мало звернула уваги на тії слова, єї тільки вразив тон, з яким Надя вимовила те слово: гості.

— Що вона собі думає? Завжди, як має князь прибути, то вона мені якісь штуки строїть! Що я їй винна?... Ну, та дарма!..

Софія скінчила роботу, старанно сховала стирочку, потім вернулася і сіла на канапці. Вона так любила сидіти на тій рожевій канапці і потопати у рожевих мріях. Тут їй ніхто не заважав марити до сходу. Сливе по цілих днях вона сиділа там і тільки які небудь гості перебивали єї мрії, — найчастіше то був князь.

— Він досить приємний той князь. По всьому видно, що аристократ: і манери, і вирази, і поведіння, все те в нього так тонко, аристократично виходить. Тільки, що не дуже молодий, але які ті молоді, що я бачила: ні один з них не вмів так гречно розмови повести, так до ладу все сказати, як той князь... Що то, як чоловік багатий: якось зовсім инший вигляд має, навіть рухи немов якісь вільніші... от як у князя... Сьогодні мама спитала мене: чи хотіла-б я бути багатою? Я думаю!..

Єї розмаїті мрії перебив князь. Софія з усміхом встала до нього на витання. Той прихід єї не здивував зовсім і не збентежив. Князь бував у них майже що дня і часами сидів досить довго, надто в останні дні: нераз було скільки годин пробує у них. Але сьогодні князь був якийсь немов збентежений, та й було таки чого, сьогодні не задля звичайних відвідин прибув він в господу паньства Турковських, ні! Сей день мав рінити всю його прийдешність. Так, князь наважив зробити освідчення пані Софії. Не обійшлося тут без вагання: все-ж таке одруження походить на *mésalliance*, рід Турковських не належить до аристократії. Але-ж князь почував, що життя без Софії стало для нього неможливим і думка одружити ся з нею запанувала над ним безповоротно. „Що-ж, — вона хоч і не іменитого роду, але чесної сімі. Турковська, — дуже миленька фамілія. Та така врода, як у Софії, може скрасити всяку фамілію, вона вроджена бути княгинєю!.. Але як то вона прийме моє освідчення? Вона така молодесенька.. правда, — без віна, але все-ж!.. Ну, та якось то воно буде! Il vaut bien courir le risque!“

З такими думками увійшов князь у господу Турковських. Серце його дуже билось, але він повів справу, як належить чоловікови поважного віку і високого роду: говорив тихо, з великим шанованнем, але голосом чоловіка певного в собі. Скінчивши свою річ, він схилив голову і ждав відповіді.

— Я агоджуюсь, — тихо забрехала та жадана відповідь. Щасливий князь не зважив ся глянути в очи Софії і... добре зробив!

Незабаром він попрощав ся і пішов до дому, не тямлячись від втіхи.

Софія восталась сама... коли се раптом увійшла, майже вбігла, в салон пані Турковська.

— Ну, що? що тобі князь казав?

— Освідчив ся. Просив сповістити його, коли має бути весілля.

Про те, як Софія прийняла те освідчення, не було й речі. Сама Софія навіть не згадала про те, а пані Турковська не вважала потрібним питати. Мати з дочкою без слів порозуміли ся.

За годину сім'я Турковських сиділа за столом і раділа ся. Пан Турковський був дуже втішений; він казав, що се задля його дочки „блисуча партія“, пані, як видно, те-ж була такої думки. Софія сиділа гордо і посеред розмови давала зрозуміти, що скоріш вона робить ласку князеві, ніж він їй. Одначе видно було по єї обличчі, що вона почувала себе щасливою.

— От так то: наша Софійка буде княгинєю. Хто-б сподівав ся! — мовив пан Турковський.

— Я завжди сподівалась для неї не абиякої партії. Хоч звичайне: князь Борис такий чоловік... Так як же ти думаєш: коли ми могли меж справити весілля? Треба-б уже щось певне сказати князеві, — питала пані Турковська.

— Ну, що-ж: я дужаю нема чого довго уводити. Князь певне віна не вимагати ме...

— Я дужаю! — вкинула Софія.

— Залевне! — додала Турковська, — а все-ж треба дещо справити, спорядити.

— Мені здасть ся, що можна не завдавати собі великого клопоту з виправою. Ще буду мати час до справляння строїв. Може по весіллі поїдемо за границю, то там далеко краще могли му все купити, — говорила Софія, а думками вже літала по великих заграничних містах і потопала в прийдешніх роскошах. О, се були крилаті мрії: тільки князь займав у їх невеличке місце...

— Коли ще тая подорож буде, а ти вже купувати строї збираєш ся! — мовила Надя, що сиділа увесь час немов трохи сердита.

— Чого коли? Се від мене залежить! — відповіла Софія.

Надя не відказала на се нічого. Вона при матері не сміла змагати ся з сестрою, бо знала, що мати завжди стане в обороні Софії. А вона-б знала, що сказати, як би можна... „І чого та Софія йде за того старого?... Не знаю, він такий противний! Нащо тато запросив його тоді на вечер?... І багатьох таких думок снувалось в Надіній голові. Вона з першого разу щось не вподобала князя, а трохи ще й те додало досади, що її не рекомендовали князеві разом із Софією, тай потім він майже не звертав на неї уваги.

Тим часом нарада була скінчена. Зважено було, що слюб має відбутися через два тижні, і князя сповістили про те.

Цілих два тижні князь що дня заносив або засилав дарунки ріані, і ті коштовні дарунки надто тішили Софію. Вона була і весела і задумана, довгенько просиджувала на своїй канапці, думаючи та розважаючи. Канапка стала для неї другом і вона наважилася не розставати ся з нею: єї одну мала ваяти Софія з батьківської хати, більш ніяких річий не брала: на що вони! мати ме всього доволі, чого забажає.

А от і слюбний день! Умовлено було не справляти дуже бучного весілля, але все-ж гостей було скликано чимало. Не справляти-ж весілля коханій дочки зовсім буденно! Та й з ким же слюб бере, — хай бачать всі!

Софія була дуже гарна в шовковій слюбній сукні. Вона походжала поміж панночками товаришками, говорила з ними ввічливо, але мимо того почувало ся щось инше в єї поведінню. Їй здавалось, що для неї вже починаєт ся якась инше життя, і що вона чужа сему околові. Вона думкою буюла вже по тому новому розкішному світі, потапала в нових роскошах та забавах і раз-по-раз усміхалася ся. Деякі в панночок стиха говорили: „Радіє, радіє! Тішити ся, не тямити ся: а молодій слід би поважнішою бути, до того-ж по слюбі молоді мають виїхати за границю і вона розстанеть ся з родиною, може на довго“. Софія тих розмов не чула і з ясним чолом походжала по рідній оселі.

В домі панував шарварок. Збирали річи Софіїні, вкладали. Пані Турковська була заклопотана і хитко звивалась біля Софіїних річий. Але по салоні вона походжала сплишна і розповідала паням знайомих про те, що Софія має зараз по весіллі поїхати „за границю“. Пан Турковський ходив собі, як завжди повагом по салоні і розпочинав поважні розмови з ким небудь з гостей. Тільки сьогодні у тих розмовах частіше згадувався князь і його статки.

Аж ось приїхав князь — і рушили до церкви. Софія сидить в екіпажі і радісним поглядом дивить ся на місто, вона проїжджає давно відомими улицями, але тепер їй здаєт ся, що ті улиці мають святочний вигляд, будинки, магазини, усе те сьогодні немов якась трохи инше. Навіть сонце світить так длобо, немов приязно усміхаєт ся їй на витання. І Софії так легко, так весело на душі... А от і церква, навстежи відчинені двері і видно велику юрбу народу, що стовпилась там. Софія виходить з екіпажу і йде в церкву, назустріч їй

Лісна рож. [З образу І. Весіна].

дунає сьнів: „Гряди, гряди!“... Як багато народу зібралось, скільки знайомих і незнайомих і всі вони прийшли на неї дивитись. При сій думці очи Софії грають гордим втішним огнем. Софія не хоче вгадувати, яке вражіння робить жених. „Вони не дивлять ся на нього, вони дивлять ся на мене!“ І Софія сяє від втіхи, стоячи під вінцем. От уже й скінчена відправа... Софія княгиня, — її поздоровляють, вона на всі боки киває головою, щаслива, стурбована. Чи-ж не гарна вона, чи-ж не „ясна“ вона?

Після слюбу в господі гостям подали по чашці шоколяди і вони почали розходитись. В господі повстала заметня, розмова була уривчаста, про збори, про подорож, про річи потрібні для подорожі. Нема часу до лірики, коли-б не спізнитись на поїзд. Половина гостей подалась випроваджати Софію з князем на дворець велізниці. Паньство Турковські теж поїхали.

Поїзд уже стояв. Хутко влагодили справу подорожі. Молоді подались до вагону. За хвилину Софія вже стояла у вікні вагону першої класи і, прощаючись, махала слюбним букетом...

III.

Князь і княгиня вернули ся з слюбною подорожі. Софія відпочивала після втіх заграничних і поки що мало виходила з дому. От вона сьогодні лежить у роскошному *negligé* і недбало шве якесь тендітне штетчко. Князь сидить біля неї на фотелі з якоюсь не зовсім розрізаною книжкою в руках, але не читає: і князь і Софія забули про те читання, — вони розмовляють.

— Ну, що-ж, *Sophie*, я думаю, час би нам вже деякі візити поробити?

— Звичайне, що можна-б на сих днях почати виїзди. Я туалети маю, — ти знаєш — що найсьвіжіші. Як же ти думаєш, до кого нам подобніше найперше поїхати?

— А я думаю, що слід би до тітки найперше: вона-ж моя найближша родичка і може образитись, коли єї обминемо. А потім треба до баронесси поїхати, конечно треба. Вона поважна пані і має звязки в світі, не слід пехтувати знаємостю з нею.

— Та я-ж нічого не кажу, чом же й не поїхати, мовила Софія байдужим тоном, але єї таки непокоїли тії візити, найгірше візита до баронесси. Вона вже нераз чула про ту баронессу, про єї свідомість, про достотне знатте всіх звичаїв панських; казали, що баронесса „справжня аристократка“, яких тепер і поміж правдивим паньством не багато.

— Так, так, пора тобі вже вступити в світ... — промовив князь і замислив ся. Його те-ж непокоїла думка: як прийме світ його *Sophie*? Все-ж на неї трохи скрива дивлять ся в товаристві. *Sophie* вродлива, зграбна, навіть едукована не гірш від інших пань, але все-ж... ніби чогось бракує.

— До тітки можем навіть сьогодні поїхати, — провадив далі князь, — ще не пізно.

— Е, ні вже, сьогодні я не могу: поки вберу ся, поки що, то буде пізно — краше вже завтра. А сьогодні я хочу докінчити оце саме, — і Софія показала свою роботу з тоненьких та блакитних стрічечок.

— Як завтра, то й завтра, як хочеш, — згодив ся князь.

Візити поробили на другий день. Потім одного дня князь сам, без Софії, поїхав до баронесси; власне хотів він дізнатись, яке вражіння справила Софія на баронессу; з того можна було бачити як прийме єї світ.

Баронесса прийняла князя привітно, вона була його давня знаєма, знала, який має вплив на нього і се їй було приємно.

— *Bonjour!* Я дуже рада, що ви зібрались так хутко мене вдруге відвідати — мовила вона, витаючи князя.

— Що-ж, я завжди радий бачити ся з вами як найчастійше. Ви знаєте, яку повагу...

— Так, так! але я думала, що ви тепер роз'їдательсь по баях та по забавах з молодю жінкою, а про старих друзів забудете...

— О, ні! як можна!... Звісно, треба буде *Sophie* показати світ. Вона така ще несвідомо дитина... Скажіть по ширости, як вам здала ся моя *Sophie*?

— Вона дуже мила особа... дуже мила... Тільки... вам слід зайнятись нею... Так, так, — слід зайнятись. Така моя думка.

Потім, побачивши, що князь, похиливши голову, замислив ся, вона додала:

— Вибачайте, що я з вами так говорю *sans gêne*, але, я думаю, ви не образитесь за мою щирість, я кажу вам се по праву давньої дружби...

— Звичайне, звичайне, баронессо, і я вам дуже вдячен за ту щирість, приймаю за честь!

Далі розмова звернулась на інші теми. Незабаром князь почав прощатись. На відході баронесса мовила йому ще раз:

— Так, так, — я-б рада вам зайнятись вашою *Sophie*.

Їдучи до дому, князь міркував над тими словами: „Треба зайнятись добре *Sophie*“... Вона правду каже. *Sophie* багато дечого бракує. Звісно, з часом то все прийде, але все-ж треба, щоб вона як можна скоріш привикла до світових звичаїв. Треба її частійше в люди вивозити“.

З такими думками князь увійшов до своєї господи. Він обвів критичним поглядом свій салон, в думці рівняючи його до салону баронесси. „Так, у нас багато де-чого слід би змінити... Наприклад постанова в нашому салоні: все нове, добре старанно, але все чогось немов бракує... щось немов не до ладу; нема тієї distinction, як то в інших... як би от у баронесси“.

Справді в салоні щось немов не так було, як би повинно. Не видно там було пильної руки господині, не видно було різних *petits riens*, що додають такої зграбности кімнаті і так оживляють єї. Була ще там одна річ, — спинившись на ній, погляд князя прибрав якийсь чудний вираз, — ся річ була рожева софка. „На що *Sophie* поставила єї тут? Вона тут зовсім не до ладу. Правда, з нею звязані такі милі спогади...“ — князь усміхнув ся і погляд його на хвилину злагіднів, але не на довго. „А все-ж вона тут не на своєму місци. Ну, нехай би *Sophie* поставила єї у себе в будуарі, чи тут, — се инша річ, там вона може-б і краси додала... але тут!...“ — і князь наважив усунути канапку з салону. В розмовах з дружиною він часто звертав річ на теє.

— Слухай, *Sophie*, — мовив одного разу він, — я давно мав тобі сеє казати: мені здаєть ся, що краще було-б, як би канапку де инде поставити.

— От як? — мовила Софія.

— Не думай, моя люба, що я хочу тобі щось неприємного сказати. Ти знаєш, як я сам люблю сю канапочку: вона мені нагадує найщасливіші хвилини мого життя. Але тут вона не підходить до всієї постанови, і буде вражати чуже байдуже око. Як би вона стояла в твоєму будуарі, в тому милому рожевому кубелечку...

— Ну, що-ж, коли ти вже так хочеш...

— Та ні, може тобі се прикро...

— Ні, що-ж, може воно й справді так буде краще. Нехай вона стоїть в будуарі.

Софія згодилась на се скоріше, ніж князь думав і на другий день канатка вже стояла „в рожевому кубелечку“, де могли єї бачити тільки близькі знайоми Софії. Там вона справді додавала краси і вигоди. Князеві траплялось бачити часом досить милі картини.

Одного ранку сиділа Софія на канатці в білому *negligé* *frou-frou*, сиділа так легко і граціозно, як той весняний метеличок... зовсім як коли сь. На устах і тепер був колишній чарівний усміх, і погляд той самий, що коли сь, — та звертав ся він не до князя.. Біля канатки на фотелі сидів молодий гарний панич і провадив якієсь дотепні речі. Его розмова, его постава, его погляд, — все нагадувало князя в той колишній незабутній вечер. Князь увійшов у будуар, глянув і трохи насупивсь; либонь він подумав, що канатці доладнійше було стояти в салоні... Та що-ж! так завжди в світі ведеть ся, не замикать же своєї жінки, — хіба він Турок?

— Се ти, Борисе? — обернулась до нього Софія, — знаєш, m-г Анатоль приніє мені запрошення від княгині Карабазі. У неї має відбути ся невеличкий спектакль. На добродійні цілі... здаєть ся, на користь якогось приюту?...

— Так, на користь приюту робочих дітей, княгине, — додав m-г Анатоль.

— Ото-ж княгиня запрошує мене до участі в сьому ділі. Сподіваюсь же, з твоєї сторони не буде перешкод?

— Запевне, коли се тебе так забавляє, — твоя воля, — говорив князь, усміхаючись, хоч він і не дуже був з того догодний, бо княгиню Карабазі він не вважав за особу de la bonne société, вона була якогось непевного орієнтального роду.

— Після спектакля мають бути живі картини. Так здасться ви казали? — знов звернулася Софія до панича.

— Так, княгине.

— Де-ж власне має те все відбутися? — питав князь.

— В домі самої княгині Карабазі. Се буде зовсім приватна, домова забава, — мовив панич, потім запитав Софію: — так я можу сказати княгині, що ви згоджуєтесь.

— Так, я згоджуюсь.

Панич попросився і вийшов. Ледве що він вийшов, Софія встала і подалась до дверей в пншу кімнату.

— Куди ти? — спитав князь.

— Піду вбиратись. Мені треба сьогодні в різних магазинах бути, вибрати матері, та потім треба до модистки заїхати, то що.

— Що-ж, то може для спектакля маєш справляти костюми?

— А так! Ох, мати му я з ними клопоту досить, найгірше з тим турецьким костюмом — хто його зна, що й робити! Треба хіба в перський магазин заїхати.

— З яким турецьким костюмом?

— То-ж має бути жива картина „одаїска“.

— А ти хіба і в живій картині будеш?

— Ото-ж власне!... Се повинно бути дуже цікаво — живі картини! Яка то ще буде картина окрім „одаїсок“?... Треба буде заїхати до княгині розпитати про все, та порадитись про ті костюми. Ох, коли-б не спізнитись! — і Софія швиденько вибігла з кімнати.

— Яка вона весела! Як їй тее все цікаво! — подумав князь. Далі сів на фотелі і замислився. Ох, мав він над чим думати: його справи грошеві з якого часу були не в найліпшому стані. Збирався він навіть і з Софією про се поговорити, та все якось часу не виходило. Та що єї тим смутити? Вона молода, прагне віхи, забав, на що єї журити? Що то мені казав Турковський недавно? Якісь непорозуміння, якісь поплутані рахунки з комірниками моїх домів... Я щось добре не розібрав. Треба буде навідатись до нього. Та нехай потім, тепер щось не хочеться. Добре, що Sophie забавилась тими костюмами, може сьогодні не прийдець ся нікуди їхати з нею... Добре було-б. Щось мене сьогодні знов тая астма бере...

І заспокоївшись, що ніхто йому не перешкодить, князь сів, щоб на дозвіллі розібрати численні рахунки своїх вірителів. Пильна, сутужна робота. Князь так поринув у тому хаосі рахунків, що не чув, як слуга світло приніс, як звонила Софія, він відривався від своєї роботи тільки тоді, коли приступи астми змушували його, потім знов брав перо і ще пильніше брався до роботи.

За роботою застала його Софія.

— Чом не збираєшся їхати, Борисе? вже час! — промовила вона, торкнувши його за плече.

— Що? Куди їхати? — спитав непритомно князь, дивлячись на неї затуманеним поглядом.

— Як куди? В оперу! Ти забув, чи що?

— Ні, ні, не забув, правда, ми мали їхати в оперу. А що... що там сьогодні?

— Боже правий! „Джіюкшда“! Сьогодні-ж перший виступ знаменитого тенора, що то про його було стілько мови у баронесси... Та що се з тобою робить ся? Якійсь ти... Може тобі не хочеться їхати зо мною, то м-г Анатоль обіцяв мене провести, як що тобі ніколи.

— Ні, мені нічого! Чого-ж би я мав не хотіти? То я так, щось замислився, я зараз...

За пів години князь уже слухав знаменитого тенора, але серед чудових італійських арій, князева думка зненацька відлітала далеко. „А що то буде завтра?“ — думалося князеві. „Боже! термін векся Зільберштайна?“ [Далі буде].

ДО СОЛОВЕЙКА.

Розтòхкав ся соловейко
На калиноньці;
Щось не спить ся серед ночі
Сиротиноньці.

— Розваж, розвій, соловейку,
Мою тугоньку;
Чи забуду прикру людську
Я наругоньку?

Чи судилось мені мати
Свою квітоньку,
Чи тиняться вік по наймах
Серед світоньку?

Чи знайду я коли-небудь
Власну доленьку,
Чи все тягти чуже ярмо
Та неволеньку?

Тьòхка, плаче соловейко
На калиноньці,
Та не знає дати ради
Сиротиноньці...

Павло Граб.

ВЕСНЯНА ЗИМА.

[Посвята панні З.]

В шату білую убрана,
Тихо вишенька стоїть,
Ронить білі пушинки, —
Та не сніг з гілля летить:
Ні, то цвіт весняний, милий,
Укриває вітте їй
І стоїть вона і мліє
Від весняних любих мрій;
Ні, не холодом окута, —
Теплий легіт обвіва,
І веселая пташина
В гіллі білому сьпіва.
Так і ти, моє дівчатко,
Дарма хочеш зима бути
І учености морозом
Молоде життя окуть;
Дарма морщини чорні брівки
І поважну удаєш, —
У веселому серденьку
Сьпів весняний ти ведеш!

Анело.

ПО УКРАЇНІ.

II.

В ДАХНІВЦІ.

ЕТНОГРАФІЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ НАРИСКИ З ЛІТНІХ ЗАМІТКОК О. Я. КОНИСЬКОГО.

— [Конєв.] —

Вийшов цар: гнівний такий, аж піт йому з лисини кочить ся, а лисина здорова така!... Як затупотять на їх, — вони й присіли... „Ах, ви, — кричить він: — сякі, перетакі-перетакі лежнюги, дармоїди, куди ви дивите ся?! Се вам недогляд: тільки й знаєте, щоб хліб царський їсти, да гроші народні переводити!.. Я вас на пибевицю одним духом!“ Мовчать міністри, та й що ти йому казати меш! Винуватий — дак мовчи вже да на милосердіє уповай; а то він тільки моргне, а в тебе й голови вже нема... Так і так наказує їм цар: „Зараз мені в погоною! Де хочте наженіть, а верніть молодицю і того вітрогона; хоч живими, хоч мертвими, а приставте мені“.

Побігли міністри: той в одну сторону, той в другу, а той в третю... Стрільців набрали з собою.

Біжать... „Було вже на вечірньому упрузі, — казав той Тамаренко-перевертень. Помічаємо, каже, ми куряву... Еге, думаю, се-ж погоня за нами!... Сховати ся нігде, чистий степ, рівний навкруги... Тікаємо, а вони от-от наженуть. Пропадемо. Я тоді, каже, швидче вночі, а молодиця моя й пристала; не збіжить зо мною. Що тут робити: чи її кидати да самому душу спасати, чи з нею пропадати? Ні вже, думаю: своя душа милійша. Покинув, а сам побіг. Пробіг гоній кілька — бачу над шляхом кінська шкура лежить, ще сьвіжа, не засохла. Я зрадів; до неї, швидче закрив ся нею, лежу і дух притаїв... Чую — тупотить погоня!... Ой мені лихо!... Господи, не попусти ти мене в руки ворогів!... І не попусти! Погоня повз мене пробігла й не зупинила ся, або не помітила, або думала, що паadlo лежить, вовчі недоїдки. Довго я лежав, а перед сьвітом — а ну рушать; встав... Що воно за морока; кінська шкура приросла до мене і бачу я, що я вже не чоловік, а кінь... Чую — хтось наче каже: „Будеш конем доти, доки хто тебе по лобі не вдарить“... Я побіг

— Рано на весні пішли мої сини на заробітки: два пішло, один при мені молодший... Упорав ся я по Великодні в пасікою, звістно не та вже вона стала, — самі недобитки... і заходив ся я хату перемайстровати. Вона у нас стояла посеред городу незручно; нічого держать не можна... до улиці ліпше перенести.

Зайшли сьвята — аж чотири дні в ряду: Вознесєнне, Івана, Миколая і Неділя. Я й кажу до жінки:

— Розкидаймо, бабо, хату.

— Нехай, каже вона, через сьвята.

— Нехай і нехай.

Я її послухав ся, і добре зробив; бо і Богови догодив і чорта не розгнівав. Майструю я собі хату: вже поверх вікон вигнав; усе сам, один, усе своїм руками; хіба коли-коли кликну жінку, щоб помогла деревину стягти.

У середу перед десятою п'ятницею день виняв ся страх який пекучий. Так мені весело робота йде; і спека мене не бере. Роблю, і ще хочеть ся робити: сонце вже на обіді

Мотренинський монастир, Чегринського повіту, Київської губернії, де почалась Гайдамаччина в 1768 р.

куди очі... Оце третій рік біжу... Спасибіг тобі, що вдарив... Знов я чоловік... От як. Тоді вони побратали ся. Той Грек грошій від батька силу нечисленну відібрав; звістно, цар про те не відав; а то-б не дав, на себе-б ті гроші повернув. Потім того, — став той Тамаренко людей до себе закликати; людей найшло багачко; село велике осадили; ото-ж воно й тепер є — Л...ва!...

Далі вже подробиці забув ся, як воно було; чув тільки, що люди потім не злюбили Тамаренка; обиждав він їх і не сказати як вельми; дак вони його вночі на оберемок, да в рогаону в оте цювалле — куди чортам чоловік дрова скидав: там йому жаба й ціцьки дала. Але-ж у його було дитий безліч, дак його рід і розвів ся... Кодло значить сімєнисте... Вже-ж і Шлаковський з того самого кодла... Годі, мабуть: щось мій живіт наче позіхає; їсти хоче; може-б ми пообідали, а тоді й далі. Добре?

— Добре, дїду.

По обіді дїд знов погов

стоїть, а мені й снідять ще не хочеть ся. Коли-ж дивлю ся: небо всіма сторонами охварюєть ся і в мене в очах наче при-смерком стало. Що воно таке? — і зараз на дужку мені ні з сего, ні з того впало: як то на брата на мого колись перехід напав; біля волости серед улиці його й повалило. Тільки що про оце згадав: як шибоне мене щось наче імпетом в голову, я й не стямив ся, як я в стїни да сторч головою об землю... Баба йшла саме кликати мене до обїду; побачила, та, спасибіг їй, догадала ся; прикрила мене двома кожухами і сьвяченою водою окропила... Що тоді діяло ся зо мною, не памятаю; память з мене вилетїла. Перед заходом сонця став я очунювати, пригадувати, як я майстрував; людий став пізнавати, хотїв підвести, аж ні: не встану... і

— „Еге, жінко, — кажу до неї: — прийшов капут; клич сусїд да попа“. Прийшли сусїди; перенесли мене під повітку: я з ними попрошав ся... Приїхав піп, запричастив; воду над головою посьвятив... Стало мені лекшати... А об Іллі підвів ся на одну ногу... От з того часу, отакий я, як

бачите.. Про все останнє чули вже; про те вдруге нічого говорити... Діти з'обидили; пасіку продали: чи я їх не прохав, чи я їх не благав: „Дітки мої, соколятка мої, не продавайте усієї; хоч десять улків лишіть мені на втіху... То-ж буде мені і втіха і робота... Від вас нічого не візьму, а що зароблю, те на вас піде“... Не благав...

— Ти, тату, — кажуть: — каліка, не спроможен; тільки завічеш, а не догледиш...

— „Десять пеньків, прошу, а останні нехай вже, продавайте! Сини мої любі, пожалійте мене, лишіть хоч п'ять улків. Я їх догледжу; на поміч собі візьму сироту-хлопця... Воно годувати меть ся і вчити меть ся коло бжолі“... Не пожалійте мене!.. Нехай вже їм Бог звидить..

Перебув зиму, а на весні жінка:

— Іди в старці: що заробиш, то заробиш; нас не об'їдати меш і для себе на зиму щось збереш!..

Ой чоловіче, чоловіче, як мені тяжко було оте чути!.. Хозяїном був; дітви на ноги поставив, а тепер: „Іди в старці“... Думав, сини за мене. Ні, і вони те-ж: „Не об'їдай нас, іди під перкву“... Я спершу пішов до Мошногогорського монастиря; верстов 18 буде звідесьлі... Три дні йшов; звістно, яка моя хода, — не йду, а суну ся на одній нозі..

Гостинник у тому монастирі суворий такий: три дні годували мене, доки я відловів ся, а на четвертий — прогнали. Я благаю того гостинника, щоб не гнали мене; я собі під брамою сидіти му з довгою рукою; що люди подадуть — усе на монастир віддам; аби мене не гнали, да хліба шматок давали.

Невблаганий гостинник той: вигнав мене. Як почав мене „штокати“ — „што“ да „перешто“ і да „в'їшто“... „Н'їшто у нась штохать“; — „по што намь нищї?“ Цур тобі, подумав я, а твої „штоканїем“, тай посунув ся в Дахнівку... Отак і бідує!.. Ех, коли-б було надо мною впервах вичитати ордію; давно-б я одужав був!.. Пропустили своє урємя, задавили; тепер вже і ордія чи поможе... Ох!..

Ой журбо моя! журбо клята!
Наважилась журбо зсушити, звалити,
Та з біленьких ніжок до долу звалити:
А я тобі, журбо, та не піддаю ся;
Піду до шинкаря, горілки нашо ся.
Чому-ж мені, брата, горілка не пєть ся,
Кодо мого серця, як гадина вєть ся.
Ой то не гадина, то лиха година
Кодо мого серденька гїздєчко звїла,
Були в мене луки та ще й хлїбплаті,
Був у мене батько, ще й рідна мати,
А тепер нема кому порадоньки дати.
Були в мене луки, на луках конїці,
Були в мене брати, ще й рідні сестриці.
А тепер нікому подати й водиці“..

Дід зарідав..

Дідова „лісна“ і мене зажурила... Та ці, не зажурила, а нагнала на мене страшений сум за соціально-моральний побит народу нашого! Мимо волі виниряли думка за думкою: що-ж ми — „інтелігенція“ українська зробили про політшанне в народі соціально-моральних відносин? Що? Добродійного — ані-ніже-лі!.. Що через те, що й не можна було, а що й через свою „просв'їщенню“ темноту. Приємерк ми брали за св'їт і через отсей „св'їт“ дивили ся чужими очима, думали чужими думками, жили чужими задачами, наче й народніми, да тільки не нашого народу; якогось іншого, більш книжкового, абстрактного... Галичина з своїм „увзгоглядєтвом“ геть далеко в сьому разі попередила Україну: вона дещо, і немало зробила для народу реального, а ми — українські і ліберали, і народники, і націоналісти, і радикали — ми тільки язиками дзвонили, да етїкети наклеювали, а для свого села реального нічого не зробили і не робимо добродійного... Лиходійного — де-що зробили, звістно неумисне, несвідомо, через свою темноту, та через компроміси, що раз-по-раз переходять в „сдїлку сь сов'єстью“.

Дивно мені от що: коли я озирну ся назад, перед мене стоїть довжезна низка молодіжи, що, сидячи на шкільних лавках, однако, — не вважаючи на ріжницю в „етїкетах“, — присягала ся „послужити народові“... А коли я подивлю ся на села, я питаю себе: де-ж та молодіж подїла ся, виїшовши на ниву життя практичного? Де вона? Що вона робить для

народу, як вона працює на користь народові? Як вона служить народові? Нема її!.. Одного „запеклого радикала“ бачу я на посаді поліцмайстра [се факт]; з десятку таких же „радикалів“ бачу земськими начальниками, — „запеклого націоналіста“ бачу — в ролі проповідника „обрусєнія“ і „єднїства язика“, — другий такий „аж ногами тупотить“, як почує в школі „хахляцкїй акцент“, — недавній „народоволець“ — став гірше усякого ханжи-попа утискати штунду... От перед мене студенти, що р. 1889 скінчили університети: один казав: „аби тільки мені екзамени здати, зараз на село учителем піду“. Торік стрічаю його на посаді значного міського урядника.

— А що-ж учительство на селі? — питаю.

— Чи не дурний-ж би я був, — відповідає він коли-б — замість 1200 р. і життя в культурному місті, взяв би 300 р. і життя в некультурному селі..

Резон!..

Другий — „радикал“ [перший був націоналістом] зробив ся слїдчим. Чую, люди нарікають, що кого треба, кого й не треба, охоче він в тюрму закидає. Стрив ся з ним і кажу про се. А він на те:

— Що-ж, се правда: не моя вина, що закон такий; а народ шєй гірше.. Народ такий звїр, що про його й острог — гуманшєсть..

„Народ — звїр“... — чую я часто-густо. Дїйсне — щось нелюдське, а звїряче чуєть ся мені в отому діловому: „Ідїть, тату, в старці, не об'їдайте нас“... Чоловік так не може й воровоги своєму сказати... І коли я думаю про причини сього „озвїрення“, думаю дальше і глїбше, я додумую ся до того, що на Україні, ні з якими етїкетами, інтелігенція дїйсне, шире прихильної інтересам маси народної — нема, геть чисто нема на селах.

Заким оці думки серпом ходили у мене по серцю, дід трохи втихомирив ся; кєрвавї ридання скалїченої старости синили ся..

— Ордію! коли-б були ордію вичитали надї мною, — знов жалєсливо промовив він.

— Що таке: „ордія“? — питаю я.

— Не знаєте ордії?! — зумив ся дїд: а я гадав, що ви усі книжки знаєте... Ордія — превельми важна книжка. З неї вичитують над тим, кого постигне перехід. Там прописано усі янгельські і демонські полки... Вичитують ордію не всякий піп; а тільки тямущий — чернець-піп.

— Так чом же над вами не вичитали?

— Ге! „чом“... Ордію вичитують тільки в Опопрївському монастирі... Се від нас верстов з 60-ть буде в Чигиринщині... Треба було підвїдчину нанять; — ні за що-ж було... Шпаковський той... А в монастирі за ордію треба залатити чотири карбованці... Тепер і ордія не поможе мені... Тепер мені поможе тільки заступ до лопата.

* * *

Так і поїхав я з Дахнівки не довідавшись, що воно таке „ордія“. Спасибіг вже в Київї люди тямущі нанутили мене, що се Ех-ordio — або, як показано в требнику, чи в „Еухологонї“, надрукованому „бласловєнїєм и повел'єнїєм кирь — Сильвестра Лубїєнїєчкаго-Рудницкаго, екзарха всея Россїи, єпископа Луцкого и Острожского, вь общежительной Лаврїї Почаевской, Чина св. Василїя Великого р. 1756“. В отсєму требнику на стор. тое—вкд — надруковано те „Посл'єдованїє молебное о издавленїи недугующаго оть обуреванїя и насилїя духовь нечистых“, що в народї зовуть „ордією“. Перечитавши „Посл'єдованїє“, я зрозумїв і термін „перехід“; се значить, що чорти „духи нечистї“ перейшли в чоловіка, засїли в йому, зробивши його „б'єснємь“ і мєрдують його. Вигнати їх можна тільки відновдними молитвами, псал'ємами, євангелїями і заклинаннїями. „Посл'єдованїє“ перш ва все радить попови не зробити помилки і не прийняти за „б'єснаго“ — чоловіка недужого на „чорную желчь, сїє єсть меланхолїю“. Далї вказує ознаки „б'єснаго“: — „страннымь „языкомь много глаголати словеси; далече сущая и сокровенная откривати; силы — паче возраста, или паче естественныя мїри показати и иная симь подобная“... Не грїх буде навести тут кілька слів з початку „Заклинаннїя св. Василїя

Великого". Ось воно як починаєть ся: „Заклинаю ты злоначальника хульного, начальника сопротивнаго востанія, и самодѣтеля лукавства; заклинаю ты низверженаго отъ горяго свѣтоношенія и во тьму глубины низведеннаго возношенія ради; заклинаю ты и всю ниспадшую силу послѣдовательную твоего произволенія, заклинаю ты душе нечистый“ і т. д. Нарешті: „бѣжи, бѣжи демоне нечистый, скверный, глубинный, лествый, безобразный, видимый безстудія ради, невидимый лицемірія ради, идеже аще еси, или отидени: или самъ еси Вельзевулъ, или сотрясаый; или звѣровидный, или звѣроличный, или яко пара, или яко дымъ являяйся, или яко мужъ, или яко жена; или яко ползашее, или яко птиця, или яко ношеглагольникъ; или глухій, или вѣшый, или отъ нашествія устрашай, или ростерзай, или навѣтуяй, или въ недузъ, или въ язвъ, или въ смѣсъ своктаый, или слези любобластныхъ творай; или блудный, или злострадный, или похотный, или сластотворный, или отраволоубивый, или звѣздоволхвуй, или домоволшебникъ, или безстудный, или любобрительный“ і т. д. Потім іде ціла сторона, де переказуєть ся звідкіль чортяка могла перейти в чоловіка, між інчим „із дуга, із лісу, з дерева, з птиці, з грому, з покрову баннаго, з гроба ідолського“ і т. п. Заклинатель наказує чортяці „отойти въ землю безводную, пустую, недѣланую, на ней же человекъ не обьтаєть, но Богъ единъ призираетъ“...

Одно слово — перечитавши „Послѣдованіе“, я тільки й подумав собі, що чотири карбованці не дорого за вичит такої „ордії“...

Як то далеко відійшла сучасна „освіта“ народу і мастирських поівъ за 150 років!...

1893. Київ.

Ол. Кониський.

ЧАР ВЕСНИ.

Коли весною ясне, свѣтле сонце
Промінемъ теплимъ спине у віконце,
Огріє землю, — хто-жъ ему не рад?
Та найбільшъ раді сонцю тому діти,
Такі вже раді!... Боже, не одіте
Одно за другимъ вибігає з хат:
Як тепло! — тільки слів у небожат.

Коли весною землю вкриту з рідка
Счорнілимъ снігомъ перша ранна квітка
Вкрасить, схлившисьъ боляко долів,
Як радують ся нею наші очи,
Як серце бѣть ся, мов промовить хоче,
Уста-жъ лишъ мѣчуть: гарна! Решту слівъ
Нехай доповнює вже пташинъ спів!

Коли в житя весні прийдешъ зустріти
Мені людей зичливихъ, — весно, квіткі,
Проміне сонця, пташині пісні,
Чимъ чар тоді вашъ?... Що за щирі люди!
Сказав би, та слова замруть у груди, —
Тимъ більш, коли се станешъ в чужині,
Тимъ більш, коли се станешъ на весні.

В Тарнові 20. квітня 1893.

Василь Щурат.

УКРАДЕНЕ ЩАСТЕ.

Драма з сільського життя в 5 віякъ Івана Франка, відзначена на конкурсї галицького Вибулу кравого 1892-ого року.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Микола Задорожний, чоловік літ 45, невеликого росту, похилый, рухи повільні.

Анна, его жінка, молодиця літ 25.

Михайло Гурман, жандарм, високий, здоровий мущина літ 30.

Digitized by Google

Олекса Бабич, селянин літ 40, сусѣда Миколи.

Настя, его жінка літ 35.

Війт, селянин літ 50.

Шльома, арендар.

Селяни, селянки, парубки і дівчата, музики і т. і.

Діє ся около 1870 року в підгірськїм селі Незваничах.

ДІЯ ПЕРША.

Нутро сільської хати. Ніч. На дворі чути шум вітру, снігъ бе о різна. В печи горить огонь, при нїмъ горшки — Анна і Настя порають ся коло печи. На лаві, на ослоні, на припічку і ва печи дівчата і парубки: одні прядуть, другі мотаютъ пряжу на мотовилах; на серед хати при стільці один парубокъ плете рукавиці, другий на колovorоті крутить шпур.

ЯВА ПЕРША.

Парубки, дівчата, Анна і Настя.

Парубки і дівчата (співають):

Ой там за горою, та за кременною
Не по правді жие чоловік з женою.
Вона ему стелить білу постельнюку,
А він їй готує дротяну нагайку.
Біла постельнюка порохомъ припала,
Дротяна нагайка біле тіло рвала.
Біла постельнюка порохомъ присіла,
Дротяна нагайка кровю обкипіла.

Настя (перериває, махаючи стиркою). Та тьфу на вас! Що се ви вигадали такої плаксивої! Мов по покійнику голосять.

1. парубок (регоче ся). Ага, а у вас мурашки по шкірі забігали.

Настя. Тю на тебе, та на твою голову! Ти гадаєш, що я того тата жінка, що небіжка ніколи з синців не виходила.

1. парубок. Го-го, мій тато небіжчик усе говорив: як чоловік жінки не бе, то в ній утроба гниє.

2. парубок. О, твій тато добрий шпурлик був. Віп і хлопам увів кров пускати.

1. парубок. І задармо! То также щось варто!

Настя. Та повинністе встидати ся хоть ту, в тій хаті таке говорити, та співати. Нек осина! То так, як би, не при хаті кажучи, злого духа при малій дитині згадав. Тут ангели божі літають, одна хата в цілім селі, де святий супокій та згода та лад та любов — а ви якесь таке завели, що гидко і в губу брати.

1. дівчина. Та не бійте ся тітко, мій своєю співанкою святих ангелів із хати не виполошимо.

Настя. А ти відки се знаєш? А може як раз виполошите? Знаєш, як старі люди кажуть: не викликай вовка з ліса. А то буває таке, що як у злу годину скажеш кому лихе слово, то воно зараз сповнить ся. Мої небіжка мамуня розповідали, що раз, один такий...

1. парубок. Та пипоть вам на язык! Ідїть до печи та глядїть, чи швидко ті вареники будуть, бо далі Микола з міста приїде та нас понаганяє до дому.

Настя. Ади, який швидкий. Не бій ся, вареники будуть. Гляди тільки, щоб ти свою рукавицю доплів. (Іде до печи).

1. дівчина. Ну, кінчим, сестричко, тоту співанку. Вона дуже красна. А така жалісна, аж плакати хоче ся.

Анна (від печи). Почекайте но ви, як замуж повиходите, та на своїх плечах того добра зазнаєте, то вам ще й не так плакати захоче ся.

Дівчата. От тобі й на! А ви се відки знаєте? Хіба ви сего зазнали?

Анна. Ну, я не про себе говорю. А в тім — що зазнала, то досить мені знати, та Богу.

Дівчата (хвилю мовчать, потім починають співати):

Ой мужу-ж мій, мужу, не бій мене дуже,
В мене тіло біле, болить мене дуже.
Пусти-ж мене мужу в вишневий садочок,
Най я собі урву рожевий квіточок!
Урву рожу квітку тай пушу на воду:
Пливи, пливи роже-квітку аж до мого роду.
Пливи, пливи квітку, пливи по Дунаю,
Як побачиш мою невку, припливи до краю.

Настя (тимчасом повиймала вареники, відідила їх, полила їх олієм, посодила і ставить на стіл). Ну, годі вам співати! Кидайте

роботу! Вареники на столі! (Парубки і дівчата покидають роботу і з веселим гамором сідають за стіл і їдять. Настя з Анною коло печі; вона відсилає собі також вареників і сідає на припічку, обернена до стола плечима). Ну, кумо, помагай і ти!

Анна (глядиць до вікна). Господи, яка там шаруга! Коли-б тільки наші де з дороги не збили ся!

Настя. Не бій ся, їм не першина.

Анна. Не знаю, але мені так чогось лячно, так чогось сумно, як коли-б якесь велике нещастє надо мною зависло.

Настя. Та я то, небого, виджу. Цілий день як сама несвоя ходиш. Тай уже сама собі міркую, чого би тобі журити ся? Живеш, як у Бога за дверми...

Анна. Я?

Настя. Чоловіка маєш доброго, тихого, роботящого, що трохи не молишь ся до тебе.

Анна (зітхає). Та що то з того!

Настя (тихийше). Ага, ти про те, що дітний не маєш. Не бій ся, Бог ласкав, будуть іще.

Анна (махає рукою). Ей, я не про те!

Настя. А про що-ж? Чого тобі ще треба? Що брати тебе на посагу скривдили? Тьфу! Наилуї ти на їх посаг! Їм твоя кривда боком видізе.

Анна (кидає ся мов ужалена). Йой кумо! Та хіба я про посаг! І по що ви мені згадуєте моїх братів? Адже знаєте, що вони мої найтяжкі вороги.

Настя. Знаю, небого, знаю! Наслухалась я про твоє кєрване дївованє..

Анна (живо). Що? Про моє дївованє? Що ви про него знаєте?

Настя (добродушно). Все знаю, небого моя, все знаю. Як тебе брати побивали, за наймичку мали, між людей не пускали і вкїнци за наймита замуж вишхали, ще й на посагу покривдили. Ой, та чи тільки те!..

Анна. Як то? Ще й більше щось знаєте?

Настя (сміє ся). Та ти кумо мене не бій ся! Кажу тобі, що знаю все, хоч то від нас не близька сторона, аж у другім повіті, а братів твоїх я й на очи не бачила.

Анна. А відки-ж ви се знаєте?

Настя (сміє ся). Через сороки-ворони, любонько! Були вже такі люди, що мені доповіли. Навіть бись ніколи не вгадала, хто.

Анна. Певне-сте десь якусь мою посестру на ярмарку бачили?

Настя. Ой, кумонько! Чи то я так на тих ярмарках часто буваю! Ні, таки до моєї хати сама звістка прийшла, тай то не коли, а вчора.

Анна. Ну, то я вже ніяк мене вгадаю, хто то міг бути.

Парубки і дівчата (встають від їди). Спасибіг вам, тітко Анно, і вам, тітко Насте, за вечерю!

1. парубок. Господи тобі слава, що ся душа напхала!

2. парубок. Дакувати Богу тай мені, а господині ні!

Настя (бе его стиркою). Іди, іди, ти негосподарська дитина.

Дівчата. Ну, пора нам до дому, а то позамітає дорогу, то не докопаємо ся улицю.

2. парубок. Не бійте ся, мої ластівочки! Нас тут хлопців досить, кождий по дві вас на плечі візьме, тай до дому занесе.

1. дівчина. Овва, які мені силачі. Ще подвигаєте ся та болячки постручуете! (Збирають ся, забирають куделі та пряжу і виходять). Ну, добраніч вам! (Цїлують ся з Анною, котра сьвітить їм скїпкою до сїний).

Анна. Добраніч, дівчатка, добраніч! Та приходіть і завтра, будьте ласкаві! (Зачинає за ними двері).

ЯВА ДРУГА.

Анна і Настя.

Настя. Та було хіба і мені йти.

Анна (спиртує зо стола). Ой посьидте ще троха. У вас хата не сама, а як ваш чоловік буде їхати, та й так попри нашу хату, то почувете. А мені веселійше буде ждати.

Настя (помагає прятати). Та воно то так. А все таки хата рук потребує. Ну, та вже для тебе се зроблю... (Зупиняє ся серед хати перед Анною, з мяскою в руках). Ну, а ти не цікава, від кого я дізнала ся про твоє дївованє?

Анна. Та що мені! Я не вдатна за адки розгадувати.

Настя (лукаво). А твоє серце нічого тобі не говорить?

Анна. Серце? А вим що таке? Що воно мені має говорити?

Настя. Ага, а на лиці міниш ся! Блїднеш, то знов черво-нїєш! Ну, ну, не лякай ся! Я знаю все, від него самого.

Анна. Схаменіть ся! Що ви говорите? Від якого него?

Настя. Від Михайла, а від кого-ж би?

Анна. Від якого Михайла?

Настя. Ей кумо, та не прикидай ся, що нічого не розумієш.

Адже ми обі не діти! Михайла Гурмана знаєш, а?

Анна (відступая крок в зад і хрестить ся). Сьвят, сьвят, сьвят!

Ви що се, кумо, говорите? Михайло Гурман — так, я звнала ся з ним, але его давно на сьвітї нема. Він у Босній згіб.

Настя. Хто се тобі сказав?

Анна. Я се знаю, брати говорили.

Настя. Еге, то то й є, що брати!

Анна. Его мати сама лист мені показувала, плакала.

Настя. Ну, то мусів бути лист фальшивий, бо Михайло живіснький.

Анна. Кумо, бійтесь Бога, не говоріть сего! Може вам приснив ся? Може дух его вам обьявив ся?

Настя. Ні, кумо Анно, я тобі кажу: він живіснький. В жандармах служить уже три роки. Десь був у іншій сторонї, а тепер его до нас перенесли. Вчора до нас у хату заходив, про тебе розпитував ся.

Анна. Господи, що се таке? Що зо мною дїє ся? Кумо, голубонько! Кажіть, що се вам привиділо ся, приснило ся! Адже-ж се... се таке, що здуріти можна! Адже-ж я тому Михайлови кяла ся, присягала, що радше в могилу піду, ніж з ким іншим до слюбу стану. А тепер!.. Він по мою душу прийшов. Та ні, ні, ви жартуете, ви тільки так се говорите!

Настя. Хрести ся, кумо! Чого ти так перелякалась? Тут видима річ, що брати ошукали тебе. Значить, на тобі ніякої вини. Він і сам се казав. Він зовсім не винуватив тебе. О, як би ти знала, як він гарно та щиро говорив о тобі!

Анна. Ні, ні, ні! не говоріть мені нічого! Не хочу чути про него, не хочу бачити его. (Ходить по хатї, ломляючи руки). Ой, Господи! Ой, Боже мій, та не вже сему правда? Не вже і тут мене одурили, ошукали, мов ката в мішку продали?

Настя. Та успокій ся, кумо! Що вже о тім говорити, що пронало! Най їм за се Бог заплатить.

Анна (все ще в петамі ходить по хатї). І за що? По що? А, знаю, знаю! Вони Михайла бояли ся, щоб не відібрав від них моєї батьківщини. О, так, так! А сей покїрливий, наймит, ще й рад, що що небудь дістав. Господи, ратуї мене! Не дай одуріти!

Настя (бере єї за плече). Та отям ся бо, кумо! Що ти торо-чиш? Чи не грїх тобі? Ти тепер замужна жінка, треба про се все забути.

Анна (вдивлює ся в неї, по хвилі). А так, правда ваша! Правда ваша! Забути треба. Хоч би мало серце розірвати ся, а забути треба. Ой, Господи! І як воно доси не трїсло? Кілько я намучила ся за ті роки! А тепер гадала, що от-от уже всепокою ся, піддам ся своїй долі, що от-от давні рани перестануть боліти. А тут на тобі! Маєш! Той, що доси був для мене помершим, являє ся на ново. Кумонько, матінко моя! Порадь мені, що маю робити? Дай мені якого віля, щоби тут, оттут перестало боліти!

Настя. Де вже, мені, небого, до віля? Не пораджу я тобі нічого, хіба одно: моли ся Богу, чень він відверне від тебе се лихо.

Анна. Молилась, кумо, молилась! Товкла чолом о камяні сходи при церкві, слїзми плити вмивала — нічого не помагає.

Настя (надедухує). Га, чуєш? Мабуть давніок теленькає. Певно наші їдуть.

Анна (при вікні). Теленькає! Ледво чути за свистом вітру, а теленькає. Господи тобі слава, що їдуть! Ходїмо зустрічати! (Обі сквапно одатають ся і виходять).

ЯВА ТРЕТЯ.

По хвилі входять Анна, Настя і Бабич увесь в снігу
з батоном, в рукавицях.

Бабич. Дай Боже вечір добрий!

Анна. Дай Боже здоров'я! Так кажете, мій з вами не їхав?

Бабич. Ні, кумо. Я его ще на соляний жупі лишив. Ще до-
кладав своїй купі дров і щось там почав в вийтом пере-
мовляти ся, та я не дочікував до кінця тай поїхав за
другими.

Анна. Бійте ся Бога! Якже-ж ви могли его самого лишити
в таку страшну негоду?

Бабич. Е, не бійте ся, сам він не буде. Певно поїхав на
Купинь з Передільничанами. А намі всі на Радловичі,
гостинцем їхали. Але він швидко приїде, не бійте ся.
Конята у него добрі.

Анна. Ой, я чогось бою ся. Кажуть, у лісі вовки появили
ся. Ще, не дай Боже, якого нещастя!

Бабич. Та вспокоїте ся, кумо! Ще Бог ласкав, відверне
від нас лиху пригоду. А Микола не дитина. Він за ху-
добу дбає. Ну, стара, ходімо їхати до дому, там деє
конята перемерзали.

Настя. Ну, добраніч тобі, кумо. Моли ся, небого, Богу, все
добре буде!

Бабич. Добраніч!

Анна. Оставляйте ся з Богом! (Бабич і Настя виходять).

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Анна (сама одигнена в кожусі і хустці, сідає коло вікна і надслухує).
Не чути! Тільки вітер свище і виє. (Заламує рука). А він
жив, жив, жив! Одурили мене, отуманили, загукали, об-
дерли з усього, з усього! Ні, не хочу про се думати.
В мене єсть чоловік, слюбний. Я ему присягала і ему
додержу віри. (Надслухує). Ах! Ось він іде! Ну, прецінь.
Господи тобі слава! (Виходить).

ЯВА ПЯТА.

Микола і Анна.

[За сценою чути брязкіт нашійників. По хвилі входить Микола, весь
присипаний снігом в гуні надітий поверх кожуха, в баранячій кучмі,
в рукавицях і з батоном. Він стає на серед хати, виймає батіг за ремня
і починає обтріпувати сніг, ступаючи при тім о землю чобітьми. Відтак
охаюючи, починає роздигати ся].

Микола. Ось тобі і заробок! Ось тобі жий та будь! Ой,
Господи, і як се я душі не згубив по дорозі, то і сам
уже не знаю! Ох, тай утепенив ся-ж я! Тай промерз
до самої кости! (Видуває віяно і кричить): Анно, а коняч
треба пити дати! Думав напоїти на Купиню, та не мож
було!

Анна (за сценою). Добре, добре! Я вже й воду зладила.

Микола (засуває віяно, знімає гуню, потім кожух і вішає їх на жердці).
Ну, заробок, нема що казати! За вісім шісток головою
наложи — оплатить ся! Цілісінський день роби, двигай,
волочи ся, худобу збавляй, мерзни і мокни, як остатня
собака, — і за все те вісім шіток. А приїде ся пла-
тити, то й того ім, людюїдам, жаль. І того би зажерли.
Як дають чоловікови той кровавий крейцар, то так і ви-
диш, що їх і за тим колька коле. А бодай вас уже раз
людська праця розсадила та розперла, щоби-сте лиш очі
повивалювали, нелюди погані! (Сідає кінець стола і починає
стягати чоботи). Ага, почекай! Чоботи замерзли як кість,
ані руш стягнути. А ніг уже давно не чую. Коби лиш
не відморозив, а то як раз найліпша пора окалічити.
(Чухає ся в поглицю). От ще бідонька моя! (Кричить):
Жінко, гей, жінко! Анно! Де ти там?

Анна (входить). Ти мене кликав?

Микола. Та же кликав. Ну, що, коні пили?

Анна. Ще й як. Так біднята перемерзали, мов риби трясли
ся. Бідна худібка! Я їм троха сировиці до води долила,
випили по дві коновці.

Микола. А їсти мають там що?

Анна. Ну, та же я не спустилась на тебе, поки ти їм даси.
Мають по гарцеві вівса, тай січки я нарізала у заступ-
ника на машині, ну, тай сіна поза драбинки понапихала.
Ба, та чого ти так зацінив ся?

Микола. Ет, волиш не питати. От ходи та поможи мені чо-
боти стягнути. Ади, позамерзали як костюмахи, та боюсь,
щоб ноги не повідморозувати.

Анна. Пек-запек! Що ти говориш? Ще би нам лиш того
бракувало! (Бере за чобіт, тягне, і заглинувши Миколі в лице
опускає ногу, відступає на крок в зад і хрестить ся). Сьвят,
сьвят, сьвят, Миколо! А тобі що такого? Ти весь
у крові!

Микола. Я?

Анна. Бій ся Бога! А се що таке? Чи бійка де була? Чи
може ти скалічив ся де?

Микола. Та ні, ні, не бій ся!

Анна (кидає ся до него і розпинає лейбик). Та почекай лшень!
Господи, сорочку покровавив! Ну, що се таке з тобою
стало ся, Миколо?

Микола. Та то наш вийтовнюк гідний та поважний.

Анна. Що? Бив тебе?

Микола. Та певно, що не гладив (гримає кулаком о стіл). Але
я ему не подарую! Я на нім своїй кривди пошукаю!

Анна. Ба та що таке межи вами зайшло? За що?

Микола. Питай ти мене, а я тебе буду. За ні за що! З до-
брого дива мене вчепив ся, бодай его той вчепив ся, що
в болоті сидить.

Анна (все ще оглядає его). Та не клени, Миколо, не гніви Бога!
Ой Господи, та з тебе тут кварта крові вийшла! От іще
недоля моя! Давай, я обмюю. Деє тут іще тепла вода
лишила ся. (Іде до печі).

Микола (кричить). Ні, не треба! Я его до суду завдам! Я завтра
ось так як є, до самого пана судії піду. Най нани побач-
чуть! Не мий!

Анна (наливає в миску води і наближає ся). Іди, іди, бідна ти го-
лово! Не роби з себе сміховище людське! Вийтови нічого
не зробиш, тільки з себе сміх зробиш.

Микола. Як то нічого не зробию? То цісарське право по-
зволяє отак над людьми збиткувати ся? Як він вийт
і підприємець від довозу дров на жупу, то ему вільно
з чоловіка й душу вигнати?

Анна. Ти певно знов поліна продавав?

Микола. Ну, та певно, шом мусів продати. Бій ся Бога, чо-
ловік налучив св в лісі, намерз ся як собака, крейцарика
при душі не має, а треба прецінь чимось душу підкріпити.

Анна. Ей, Миколо, Миколо! Кілько разів я тобі говорила:
радше притерпи, а не роби сего! А тепер ще до суду
хочеш іти! Адже вийт тебе за таке до арешту борше
запакує, ніж ти его!

Микола (глядить на неї зо страхом). Агій, жінко! Та се ти
правду кажеш! А мені се і в голову не прийшло. Ну,
на, мий!

Анна. (миє его). Я би не знати що за те дала, що ти не тільки
поліна продав, а ще й сам вийтови якась згідне слово
сказав.

Микола. Я? Та скари-ж то мя Господи, що ні! Вчепив ся
мене, що латер не повний. Я, як звичайно, остатній на-
кладав, а він до мене. Вже там точно мусів мене при-
скаржити, що я пару тих дурних полін продав.

Анна. А може він і сам видів?

Микола. А дідько его знає, може й видів. Досить, що він
до мене. Я тобі, каже, не заплачу, поки латер не буде
цілий. А я кажу: Якій був у лісі, такий тут є. А він
мені каже: Брешеш, ти п'ять полін продав. А я ему кажу:
Як продав, то не сам продав. І другі продають. А він
до мене пристав: Хто продає? Тай хто, тай хто? Що
я мав ему казати? По правді, чоловік нікого не бачив,
а так на першого ліпшого говорити стидно. От я возьми
та скажи ему: Тай ви самі, докисте не були предпри-
ємцем, тосте продавали. Не встиг я ему се сказати, а він
як не кине ся на мене, як не почне мене гаратати пали-
цею! Та через голову, та куди попало. То вже я й не
стямив ся, коли і хто і як мене відборонив, та на сани
посадив.

Анна (хитає головою). Я так і думала, що ти щось таке мусів
лягнути. Вийт не такий чоловік, щоби когось за дармо
вчепив ся.

Generated on 2015-08-15 18:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/11007/1100712
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Микола (гірко). О, та певно. У тебе кожний чесний, кожний розумний, коби тільки не твій чоловік.

Анна. Я тобі чести не уймаю, але політ не треба було продавати.

Микола. А мерзнути та о голоді бути треба!

Анна. Було собі в дому взяти пару крейцарів на горівку, коли вже без неї не можеш обійти ся. Адже-ж ми вже не такі остатні.

Микола. От таке! На заробок їхати і ще гроші з дому брати!

Анна. Ну, коли так, то маєш заробок, якогось хтїв. (Застелює стіл і заходить ся давати вечерю). Ну, але де-ж ти так довго барив ся?

Микола (гнівно). А тобі що до того? Не твоє діло! Коли я тобі такий недобрий, то не питай ся мене ні о що!

Анна (ставить миски на стіл). Ну, коли так будеш зі мною говорити, то певно любийший не будеш. (Мовчанка. Микола тарабанить пальцями по вікні, Анна заставляє вечерю. Микола обертає ся і починає мовчки їсти. В тім роздає ся стукає до вікна. Анна здригає ся, Микола випускає ложку з рук).

Анна. Свят, свят, свят! А се що таке?

Микола. Хтось до вікна стукає! В таку пізну годину, в таку негодю — ой, може яке нещастє!

Голос за вікном. Гей, люди, отворіть, не дайте душі загинути!

Анна. Хтось певно з дороги збив ся. Біжу отворити.

Микола. Анно, стій! Може яка зла душа!

Анна. Ба та що? Дати чоловікови загинати? Тай що нам зла душа? Взяти у нас нема що, а нікому ми нічого не винні, то чого нам бояти ся? (Виходить. Чути калатанє засувів).

ЯВА ШЕСТА.

Микола, по хвилі входить жандарм з карабіном, увесь присипаний снігом, за ним Анна.

Жандарм. Дай Боже добрий вечір!

Микола. Дай Боже здоровлє.

Жандарм. Перепрашаю, що в таку пізну пору непрошений до вашої хати набиваю ся. Але там така страшна буря, куревільниця, що не дай Господи! Я з дороги збив ся, думав уже, що або замерзну де в заметі, або вовкам на зуби попаду ся.

Анна (хрестить ся). Господи!

Жандарм (озираєсь на неї, витрипє очі, потім перемагає себе). А так! Недалеко вже було до того. Там під ліском чути, як вони виють. Кождої хвилі могли бегти зо мною привитати ся!

Микола. Та роздягніть ся, пане, сідайте! Адже-ж тепер під ніч далі не підете.

Жандарм. Та куди вже! Ніг своїх не чую, так промерз та змучив ся! Ой, Господи тобі слава, що з душею з того снігового пекла вихопив ся! (Обтріпє ся зо снігу і починає роздягати ся. Микола придивляє ся ему ближше).

Микола. А ви відки, пане шандаре?

Жандарм. Та ходом з міста.

Микола. Ну так, ходом. Але родом? Даруйте, але мені здає ся, що я вас десь колись бачив.

Жандарм (сьміє ся). Ну! чи не ще! Микола, старий побратиме! Хіба-ж ти мене не пізнав? (Клепє его по плечі).

Микола. Михайло Гурман! Так се ти! А ми гадали — — Анно, ба, а ти хіба не пізнала Михайла?

Анна (зовсім забувши ся стоїть конєць стола і не дивлячись на них шепче молитву). І остави і ослаби і відпусти і перепусти Господи...

Жандарм (регоче ся). Анно! Господине! Що се вам на побожність зібрало ся! Що-ж то, не привитаєте ся зо старим знайомим?

Анна (подає ему руку). Як ся маєте, пане шандар?

Жандарм (хвидко пильно глядів на неї, потім пустив єї руку, сціпив зуби і відвернув ся, говорить далі тільки до Миколи). Ну, нинішньої ночі не забуду, доки жита мого. Знаєте, як я почув кризь вітер ті вовчі голоси, та й то так недалеко — ну, гадаю собі, вже по мні! І так мені нараз мов би хто приском поза плечима поспивав. І в тій самій хвилі я побачив з боку світло. Зразу подумав, що то вовк очима блмає, але далі бачу, що стоїть на нісці... І вже нічого

більше не думав, не міркував, тільки як не пушу ся бігти півперек снігів, через якісь рівчаки, заметі та плоти. І Бог его знає, відки в мене тільки сили набрало ся. Гримнув собою чоловік а десять разів, то правда, але Богу дякувати, що хоть кости цілі!

Микола. Ну, що-ж, Богу дякувати! Але скажи ти мені, будь ласкав, що се з тобою? Відки ти взяв ся? Адже-ж казали, що ти...

Жандарм (регоче ся). Ха, ха, ха,! Що я що такого?

Микола. Ну, та що ти погіб, умер...

Жандарм (сьміє ся ще дужше і підходить до него. Микола пофая ся). Ха, ха, ха! Та се й правда! Адже-ж я небіщик. Не віриш, Микола? Я вмерлий! Я з гробу приходжу.

Микола (переликаний, хрестить ся). Свят, свят, свят!... (Слабо вельмає ся). Ну, що ти дурниці говориш, Михайле? То не годить ся з такими річами жартувати.

Жандарм (грізно). Ти думаєш, що я жартую? Ану на, докторни ся мене! (Протягає руку, Микола відскакує). А видиш! Та про те дарма! Знаєш, Микола, по що я прийшов?

Микола. Ти? До мене?

Жандарм. Еге! По твою душу! (Регоче ся). Ха, ха, ха, Отто налякав! Ну, не бій ся, бідолохо! Твоя душа не така то дуже цінна річ, щоби аж мерці з гробу по неї приходили. Не бій ся, ади, я живий чоловік, такий як ти! (Плещє его по плечі). А відки я тут узяв ся, се я тобі зараз скажу. Вернувши з війська я продав грунт і хату і вступив до жандарів, ось уже три роки служу. З разу на границі був, пачкарів ловив, а отсе пару неділь тому перенесли мене в сей повіт.

Микола. І чи не можна було відразу се сказати? А то на тобі! Взяв ся страшити мене небіщиком. Ей, Михайле, Михайле! Ти, як бачу, все ще такий збиточник, як колись був. (Хитає головою). Ну, сідай, та от, вечеряй разом з нами.

Жандарм. Отсе справді розумне слово. (Бере за ложку і сідає коло стола). Ба, а ви чому так пізно вечеряєте? Адже певне вже північ буде!

Микола. Адже я в такім самім був, як ти. Тільки недавно з дороги приїхав.

Жандарм (ідячи). З якої дороги?

Микола. Та з міста. Латри возив на жупу тай так припізнав ся. На силу до дому допхав ся. (Ість). А ще мені лиха доля казала їхати на Купіне. Думав, що ближше буде, півперек ліса, а тимчасом там зайало так, що я трохи худоби на віки не збавив.

Жандарм (кладає ложку і глядить на него здивований). Що? Ти сеї ночі на Купіне їхав?

Микола. Та же їхав.

Жандарм. По при Купіньську коршму?

Микола. Ну, таже не куди. Ще зупинив ся, хотів коні напоїти, та якась мара відро урвала. Почав було стукати до жидів, але якось ніхто не виходив, а я подумав собі: Ей, уже й так до дому близько! Тай не достукавши ся нікого, взяв ся тай поїхав.

Жандарм. А давно се було?

Микола. О, певно, що вже зо три години тому. Хоть то від нас до Купіньської коршми ледво пів милі, але як я почав їхати, як почав стрягнути та з дороги збивати ся, то здавало ся, що принаймі пів року їду. А тут чоловік сам-самісінький у лісі.

Жандарм. То ти сам їхав? І не тямив, їхав ще хто за тобою?

Микола. Де там! Усі наші геть поперед мене виїхали, тай усі їхали на Радловичі, гостинцем.

Жандарм. Ну, а в коршмі світло ся?

Микола. Та було світло, але вікна були заслонені та й двері замкнені. Мабуть жиди вже спали, бо на мій стук ніхто не обізвав ся.

Жандарм (ворочє). Ну, певно! (Ідять, мовчанка. Анна сидить на прип'ячку, сльозє ся їсти та не може). Ну, спасибіг вам, пане господарю, за вечерю! (Кладає ложку і встає).

Микола. За мало. Видихай здоров! (Встає також, оба сідають на лаві).

Анна (мовчки спратує зо стола).

Жандарм (привидляє ся Миколі з боку). Ба що се у тебе, Микола, таке лице обдранане? Я щось не тямлю, щоби ти був до бійки охочий?

Микола (змішаний). Я? Ха, ха, ха! Та куди мені до бійки? Я чоловік спокійний. А се ті нещасні латри сьогодні так мені доїхали. Тільки що я почав брати з куни поліна, а вся верхня верства гур-гур на мене. Ще щасте, що мя на місці не забило.

Жандарм. Ов, то погана пригода!

Микола. Ой най Бог боронить від такого зарібку!

Жандарм. А багато заробляєш на день?

Микола. Е, тільки того і зарібку як кіт наплакав. Вісім шісток на день. А кілька чоловік надвигає ся, намерзене ся, намучить себе і худобу і нагризе ся, то відрік ся-б і того зарібку.

Жандарм (знов привидляє ся его лицу). Але тебе, брате, так порядно ті поліна мусіли заїхати. Ціле праве лице мов граблями подранане.

Микола. Та кажу тобі, що як на мене з правого боку поліна гуркнули, то я думав, що вже мені голову на камуз розбили.

Жандарм (ветає, проходить ся по хаті і сідає діворуч від Миколи, а потім глядить на него). Ов, та бо у тебе і з лівого боку ще гірше каліцтво.

Микола (змішаний). А то я тим боком на землю впав, на ріще, тай так направив ся. Ще щасте, що ока на сук не висадив.

Жандарм (заглядає ему в очи). Е, та бо і спереду шрам на чолі, зовсім, як би хто подрапав. Ще й синці понід очима. Ей, Миколо, признай ся, се не від поліні!

Микола (ще гірше змішаний). Що ти знов! До чого маю признавати ся? Бігме Боже, що я з ніким не бив ся! Тай по щоби я тебе дурив?

Жандарм (сміє ся і клепає его по плечі). Ну, ну, Миколо, не бій ся! Я нишій твій гість, то не потребуєш мені ні до чого признавати ся. Але се одно тобі скажу, небоже: Ти на крутара не вродив ся. Видно відразу, коли хочеш щось збрехати, а воно тобі ані руш не удає ся!

Микола (заликааний). Але-ж скарі-ж то мя Господи!...

Анна. Миколо, та покинь же божити ся! Ось подумай радше, де ми пану жандареві постелимо. Пізна година, а ви оба немучені, пора спати.

Микола. Ай, ай, ай, твоя правда небого! А я дурень забалакав ся та й забув про се. Я зараз, зараз! (Хапає ся сюди і туди по хаті, та не може потрапити на лад. Надіває шпину та й кожух).

Анна. Ба та куди ти?

Микола. Я зараз! Знаєш, я так думаю: Околот соломи принесу, постелимо Михайлови отут на землі. Ти тільки верет яких прываць, подушку, а кожухом накріє ся.

Жандарм. О, спасибіг, вам. У мене єсть свій плаш.

Анна. Та я би була сама за соломою пішла.

Микола. Ну! Куди тобі! Я сам заразійсько принесу. (Бере шапку і виходить).

ЯВА СЕМА.

Ті самі без Миколи. Анна, порас ся коло постелі. Жандарм підходить до неї і бере єї за плечі.

Жандарм. Анно!

Анна (ледви чувно). Чого тобі?

Жандарм. Що ти? Навіть поглянути на мене не хочеш?

Анна (обертає ся до него лицем, але зараз спускає очи в низ і мовчить). Жандарм (довго дивить ся на неї). Нелюди! Поганці! Таки додержали слова, закопали тебе живцем у могилу! Бог би їм сього не простив!

Анна. Про кого се ти?

Жандарм. А про кого-ж би, як не про твоїх коханих братчиків? Знаєш, як мене взяли до війська, то один із них у кормі вразно сказав мені: Ти, Михайле, іди в божий час, але про Анну і не думай. Не буде вона твоя, хоч би ми мали єї живцем у могилу закопати. Я єму тоді розсміяв ся в очи, але бачу, що вони таки поставили на своїм.

Анна (несмію). Так ти... не гніваєш ся на мене? Не проклинаєш мене?

Жандарм. На тебе? Бідна сирото, хіба-ж я не знаю, що ти тут нічого не винна, що у тебе не було власної волі, що тебе загукали, одуріли, замучили? (Анна плаче). Та ні, признаю ся тобі, в першій хвилі дізнавши ся, що ти вийшла замуж за отсего тумана, я був лютий на тебе. Я був би вбив тебе, коли-б ти була де близько. Я цілими днями бігав мов одурілий по полю і кляв тебе, просив на тебе у Бога найтяжшої кари, найстрашнішого лиха.

Анна (перелякана). Михайле!

Жандарм. Не бій ся, Бог не дитина, щоби слухати прокльонів одурілого чоловіка.

Анна (крізь сльози). Ой, боюсь, що він таки вислухав тебе!

Жандарм (радієно). Що? Значить ти не забула мене? Любиш мене ще, Анно?

Анна (з переляком віддишає его від себе). Мовчи, мовчи! Що ти говориш? Не смій до мене так говорити. Я слюбна жінка, я чоловіка маю.

Жандарм. Е, що такий чоловік! Нині є, а завтра може не бути.

Анна. Як то? Що се значить? Що ти говориш?

Жандарм. Нічого. Так собі. Але як би его не було, то ти...

Анна. Мовчи, мовчи! Не говори! І про чоловіка мого не смій думати нічого злого!

Жандарм. Ет, говори собі! Се ми уже побачимо. Що я про него думаю, то моя річ.

Анна (бере его за рамя). Михайле, що ти думаєш, скажи мені?

Жандарм. Дай мені спокій! Завтра побачиш!

Анна. Завтра? Значить є щось? Ти щось задумав? Щось страшне? О, так! Бачу се по твоїх очах! Чула се з твого голосу, коли ти розпитував его про ті шрами. О, я знаю тебе, у тебе камяне серце! Я не буду просити тебе, щоб ти змілував ся над нами, не погубляв нас. Одно тільки тобі скажу, що двоє певних людей на душу пізьмеш!

Жандарм. Я маю в Бозі надію, що ані одного не візьму. Але то одно тобі скажу, що твій чоловік був би дуже добре зробив, коли-б був нині в дома сидів і не їздив на заробок.

Анна. Звїр ти, звїр лютий! Наострив ся пожерти нас і тепер думаєш, що найшов притоку. Але Бог тебе покарає, тяжко покарає!

Жандарм (сміє ся). Ха, ха, ха! Ось гарно: двоє мерців зійшло ся, що за життя любили ся і по смерті одно за друге не забули, а зійшовши ся не мають що ліпшого робити, як сварити ся. Анно, серце моє! Не вже-ж я так ненавистний тобі?

Анна. Чого ти хочеш від мене? Чого прийшов у єї сторони?

Жандарм. Богом тобі клеу ся, що я не хотів. Два місяці я вже ту, а знаєш сама, що я доси омивав вашу хату. Аж сьогодні — не знаю, чи Бог чи зла доля завели мене до вас.

Анна. Годі. Чоловік іде! (Стелить постіль, жандарм сідає конеш стіла і ніби дримає).

ЯВА ОСЬМА.

Ті самі і Микола з околотом соломи.

Микола (нидає околот на серед хати). Ну, тай шаруга-ж там, Господи! Завтра мабуть нашу хату рівно зі стріхою замете. Адже ледвом докопав ся з хати до стодоли. (Роздає ся). А ти що, Михайле, дримаєш? А я думав, що ти з давнюю знаймою (моргає на Анну) побалакати схочеш. Адже ви колись любили ся...

Жандарм. Е, чи одні то дурниї чоловікови по голові стріляли, поки молодий був. А тепер як чоловіка в війську промуштрували та по босяцьких горах прогнали, та на шандарській службі підгартували, то куди вже єму давній любощі згадувати. Та й твоя жінка, вибачай за слово, якась мов прикисла троха, мабуть міцно єї в руках держиш, га?

Микола. Я? Єї? Господи, та вона у мене... Та я би єї... Але що ту говорити! Сьмішно мені старому. А от що сумує та тоскує вона за мною, се правда.

Жандарм. Ну, се вже ваша обоїх річ. Що мені в те мішати ся!

Микола. Так, брате, твоя правда. Муж і жона — одна сатана; чужому нема що туди пальці втиркати.

Анна (стелить жандармови на землі). Ти, Микола, двері позамикав?

Микола. Ба, а якже! (Позіває). О, пора в стебло. (Хрестить ся і шепотом молить ся до образів).

Жандарж. Та хіба й собі роздягати ся. (Роздягає ся, хрестить ся і лягає на землі). А як би я завтра рано не збудив ся, то будьте ласкаві збудити мене, скоро встанете.

Анна. Добре, добре. (Кладе его карабін на лаву, заглядає до него і затикає єї. Тимчасом Микола скінчивши молитву розперезує ся і лягає на постелі)

Микола. Ти спиш уже, Михайле?

Жандарж. Та дрімаю. Або що таке?

Микола. Та нічого. Добраніч тобі!

Жандарж. Добраніч!

Анна (хрестить ся, відтак стає на припічок і гасить лампу).

Заслона спадає.

[Далі буде].

Осінні пісні.

III.*)

Ні двермі, ні кризь віконце

Увійшов я в твоє серце

Ні дверми, ні кризь віконце.

Я там вкрав ся, милесенька,

Я там вкрав ся через ушко,

Ушко твоє милесеньке.

Я там вкрав ся через очі,

Очі тихі, жалібленькі.

В білий день, не серед ночі.

Я там вкрав ся усточками

Цілуванням, мілуванням —

Не питаючи ся мами.

О замки-ж і око й ушко

Затули уста рожеві,

Щоб не втік твій злодій, душко!

Вкравши серденько у тебе —

І запри его на віки

У раю твоім у небі...

К. Устиянович.

ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУССКОЙ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКИЙ.

ПЕРИОДЪ НОВЫЙ.

Литература наукова.

[13. Михайло Драгомановъ].

[Дальше.]

Коли вѣдъ р. 1857. по смерти царя Микола середъ російскои суспѣльности розпочалась агитація за знесенемъ крѣпацтва, то Полтавскій гимназіясты видавали рукописну часопись, и Драгомановъ ставъ ен редакторомъ.¹⁾ Вѣдтакъ пише Драгомановъ у своихъ „Австро-руськихъ споминахъ“, що вже тогдѣ, коли вчивъ ся въ гимназій, молодеца душа его нахилилася до прогрессивныхъ „Западникѣвъ“, та що вѣнъ скѣнчивъ гимназію зъ украинствомъ культурнымъ, гуманитарнымъ, а зовсѣмъ не націоналистичнымъ.²⁾

Въ осени р. 1859. вѣнъ вступивъ на Київскій университетъ, котрого кураторомъ бувъ тогдѣ знаменитый хирургъ Пироговъ, чоловікъ тамущій и либеральный. Пѣдъ его опѣкою университетъ тѣшивъ ся майже повною

академичною свободою. Мѣжь студентами йшли горячі дебаты, — вѣв рвали ся до политичной дѣяльности, хочъ и въ рѣзні боки.¹⁾ Щобъ зблизитись до простого люду, почали они заводити недѣльній школы. Поступивши-жъ въ университетъ, Драгомановъ приставъ зъ усѣмъ Полтавскимъ кружкомъ до недѣльныхъ шкѣлъ, бо перша така школа въ Київѣ на Подолѣ була вѣдкрыта тымъ кружкомъ. Зъ-годомъ окрѣмъ тои школы еклала ся друга („новостроенська“),²⁾ куды зѣбралсь деякі „принципiallyнй украиннофилы“, до котрыхъ доходили украинскій идеѣ вѣдъ Опанаса Марковича, Леонида Глѣбова и н.³⁾ Вѣдтакъ „новостроенцѣвъ“ намагали вчити дѣтей тѣлько по-украиньски, мѣжь-тымъ коли „Подольяне“ вчили бѣльшь на мовѣ російскѣй. И незабаромъ „Подольяне“ „новостроенцѣвъ“ стали звати космополитами, а себе Украинцами.

Драгомановъ державъ ся зъ-далека вѣдъ спеціально-украинфильскихъ студентскихъ кружкѣвъ, котрѣ въ 1862. р. злили ся въ велику громаду, душъ въ 250—300. Коли-жъ (въ маю р. 1862) російскій урядъ закрывъ недѣльній школы, то Драгомановъ працювавъ у „временной педагогичной шкѣль“, се-бѣ-то въ учительскѣй семинаріи. Тогдѣ почавъ вѣнъ студіювати теорію народнои елементу въ педагогичѣ, — народну мову, словесность, исторію. Тутъ ему багато помагавъ старшій его приятель, Судовщиковъ, учитель по жѣночихъ пансіонахъ, збирачъ народныхъ пѣсень, котрый такожъ уважавъ ся космополитомъ. Та отъ, украиннофилы неразъ докорювали Драгоманову зъ-за его думокъ космополитичныхъ. Коли (6. мая р. 1861) домовину Тараса Шевченка перевезено зъ Петербурга въ Київъ и поставлено єв въ церквѣ рѣдественскѣй, то Драгомановъ прийшовъ такожъ сюды. Тогдѣ одинъ товаришь-украиннофиль крикнувъ на него: „Ты чого сюды зайшовъ? — тутъ тобѣ не мѣсце!“⁴⁾ Драгомановъ зрештою не вийшовъ изъ церкви, а пѣшовъ за домовиною, и коли побачивъ, що якаса дама по дорозѣ положила на неѣ терновый вѣнецъ, то забѣвъ въ-передъ передъ бастіонну браму на дорозѣ придиѣпровѣй и змоствивши собѣ катедру зъ цеглы, выголосивъ мову въ память украиньского Кобзаря.⁵⁾

Та й пѣзнійше, коли Драгомановъ учивъ исторіѣ въ педагогичной шкѣль, деякі украиннофилы дорѣкали ему за-для того, що вѣнъ, будучи космополитомъ, бере ся до такого широко-національного дѣла, якъ виховане народныхъ учителейвъ. Незабаромъ посыпалсь доносы на него, якъ на нигилиста и украиньского сепаратиста, и вѣдтакъ его вѣдправлено зъ семинаріѣ, майже саме-тогдѣ, коли скѣнчивъ студіѣ университетскій.

Мѣжь-тымъ Драгомановъ зблизивъ ся до украиннофильѣвъ и увѣйшовъ въ ихъ громаду. Ще въ початку р. 1863. прийшло до выконаня проекту Костомарова про выданя популярно-наукowychъ книжокъ. Драгоманова при-

¹⁾ „Житє і слово...“, стор. 149.

²⁾ Назва „новостроенцѣвъ“ взялася вѣдъ недѣльной школы въ Київѣ, на „Новому Строенію“, кварталъ коло университету, де зѣбрались учителя-студенты зъ бѣльшь украинфильскихъ кружкѣвъ. (Примѣтка Драгоманова въ письмѣ до Ом. Огоновского 8. вѣвтяня 1894. р.).

³⁾ „Австро-руські спомини“, ч. I., стор. 17.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 21—22.

⁵⁾ Ту бесѣду Драгоманова похваливъ М. Чалый („Жизнь и произведение Т. Шевченка“. Киевъ, 1882; стор. 192, — де читаємо: „Лучшія изъ надгробныхъ рѣчей, въ сожалѣнію несохранившіяся, произнесены были у крѣпостнаго форта на мѣсту студентами: Стояновичемъ, Антоновичемъ и Драгомановымъ“).

*) Гл. Чѣ 7 на стор. 155.

¹⁾ „Житє і слово“. Рік перший, кн. I, стор. 148—149.

²⁾ „Австро-руські спомини“, частина I, стор. 15.

нято въ комитетъ до сего видаництва. Тільки-жъ незабаромъ наступила цензурна заборона всякихъ педагогічнихъ и церковныхъ книжокъ українськихъ, и вѣдтакъ змаганя того комитету не довела до-путя.¹⁾

Вернувши ся въ Киѣвъ по вакаціяхъ Драгомановъ дбзнавъ ся, що весь украинофильскій рухъ середь украинскои молодѣжи зовсѣмъ затихъ. Вѣнъ займавъ ся своими студіями; — въ 1863—1864. р. бувъ учителемъ географіѣ въ другій гимназіи Киѣвскій, а въ 1864. р. вѣдбувъ диссертацию по исторіи Риму (про императора Тиберія), щобъ одержати „veniam legendi“ въ университетѣ.

Тымъ часомъ въ Киѣвѣ збралось кѣлька молодыхъ Полтавцѣвъ, котрѣ забажали розвивати рѣдну мову, щобъ украинська литература могла въ усьому рѣвняти ся зъ російскою. Ось-тѣ патриоты задумали, подавати переклады зъ розвитыхъ европейскихъ мовъ на украинську. Тѣлько-жъ незабаромъ побачили они, що для такихъ перекладѣвъ треба словаря, — то-жъ и почали перекладати російскій словарь Рейфа на украинське. До того кружка пристали Драгомановъ изъ Судовщиковымъ. По довгихъ спорахъ, за радою Судовщикова, кружокъ кинувъ думку про роботу лексикальну и взявъ ся за грамматику. Зъ годомъ вѣнъ довѣдавъ ся, що въ Харковѣ є вже матеріялы до украинского словаря, куды вѣйшовъ и матеріялы Кулѣша. И трохи зъ-годомъ перевезено тѣ матеріялы въ Киѣвъ, — тѣлько-жъ не багато було хѣсна зъ нихъ: кружковни пришлося почати на-ново выбиранє слѣвъ изъ етнографичныхъ зброкъ и зъ творѣвъ письменной словесности.²⁾

Мѣжь-тымъ Драгомановъ увѣйшовъ у кругъ либеральныхъ професорѣвъ, и свои студіѣ, що доси обмежувались старинною исторією, розширивъ такожъ на новѣйшу: ему роблено надѣю, що поставлять его кандидатомъ на катедру всесвѣтної исторіѣ въ университетѣ, опорожену въ 1862. р. Та отъ, запѣзнила ся его „командировка“ за границу для приготоуленя до професуры. Сталось се черезъ конфликтъ мѣжь радою Киѣвского университета и министерствомъ освѣты, котре тодѣ (въ 1862—1864. р.) высылало багато молодыхъ людей за границу. Киѣвска университетска рада думала, що такій „командировки“ мусять виходити не вѣдъ министерства, а вѣдъ радѣ университетскихъ, при чому мусять посылатись за границу тѣ, котрѣ вже набули степѣнь магістрѣвъ наукъ. Хоча-жъ Драгоманову пѣсля скѣпченя университету кандидатомъ (р. 1863) и предложена була кураторомъ учебногo округа „командировка“ на коштъ министерства, то вѣнъ, шануючи принципъ университетскои автономіѣ, и бажаючи стати професоромъ въ Киѣвѣ, подякувавъ за таке предложене.³⁾

Того часу змеръ батько Драгоманова и ему пришло ся пѣклуватись вихованємъ своєи сестры Ольги (звѣстной писательки Олены Пчѣлки). Вѣнъ оженивъ ся и для прожитку мусѣвъ давати приватнѣ лекціѣ та и заробляти на хлѣбъ перомъ. Крѣмъ исторіѣ тягло его и до педагогіѣ, зъ котрою вѣнъ основно познаемивъ ся ще то-

гдѣ, коли вчивъ у недѣльныхъ школахъ. Зъ педагогічного боку вѣнъ выступивъ у „С.-Петербургскихъ Вѣдомостяхъ“ въ квѣтні р. 1866. за тымъ, щобъ у початковыхъ школахъ на Украинѣ розпочинали вчити по-украински и щобъ зъ-провила йти до російской мовы.¹⁾ Хочъ отъ-ся статья его була надрукована пѣсля выстрѣлу Каракозова, то въ тѣмъ напрямѣ до украинского сепаратизму панславистъ Катковъ добачивъ звязокъ зъ аттентатомъ Каракозова. Кураторъ университету денунціовавъ Драгоманова якъ украинофила и поставивъ его пѣдъ свѣй доглядъ.²⁾ Тогдѣ Драгомановъ обернувъ ся до украинскихъ пытанъ: почавъ збирати матеріялы до украинскои етнофіѣ и литературы, а въ политикѣ дѣйшовъ до демократичного федерализму.

Якъ доцентъ университету вѣнъ вызначувавъ ся великимъ впливомъ на молодѣжь, що саме-тогдѣ була глубоко зворушилась соціальными пытанями, организувала кружки, засновувала касы, библіотеки. Найкраща зъ такихъ библіотекъ у Киѣвѣ, въ котрѣй систематично пѣдѣбранѣй были книжки якъ по исторіи и суспѣльнымъ пытанямъ, такъ и по украинознавству, устроена була при участі Драгоманова. Але-жъ вѣнъ остававъ ся доцентомъ довгѣ лѣта, не одержуючи номінаціѣ на професора, бо директоръ Киѣвского округа народныхъ шкѣлъ, князь Ширинскій-Шихматовъ, бувъ злющимъ на Драгоманова за-для одной зъ першихъ его статей, котру надруковано въ „С.-Петербургскихъ Вѣдомостяхъ“.³⁾ Въ той-то статьѣ про украинське пытанє Драгомановъ озвавъ ся зъ докоромъ про читанку, введєну Ширинскимъ-Шихматовымъ у школы народнѣй.

Ажъ въ 1870. р. бувъ Драгомановъ посланный за границу для доповненя студіѣ. Вѣнъ поѣхавъ у Нѣмечину, вчивъ ся въ Берлинѣ (въ зимѣ р. 1870—1871), побувъ у Будиннѣ мѣжь лужицкими Сербами и познаемивъ ся зъ лужицкими патриотами, Смолеромъ и Горникомъ. Вѣдтакъ черезъ Прагу лѣтомъ 1871. р. приѣхавъ вѣнъ до Вѣднѣ. Тутъ бачивъ ся вѣнъ изъ членами академичного товариства „Сѣчь“. Въ розмовахъ изъ Сѣчовиками вѣнъ дбзнавъ ся, що для нихъ Украина сама въ собѣ и у вѣдносинахъ до Россіѣ була „terra incognita“, — и ѣвъ порядкѣвъ російскихъ, и ѣвъ исторіѣ, и ѣвъ географіѣ Россіѣ, — навѣтъ литературы спеціально-украинскои они не знали. Тому-то Драгомановъ зъ деякими приятелями постаравъ ся о тєе, що библіотека „Сѣчи“ одержала зъ Россіѣ чимало книжокъ украинскихъ, Петербургскихъ журналѣвъ и газетъ.⁴⁾ Живучи въ Вѣднѣ Драгомановъ спонукавъ деякихъ Сѣчовикѣвъ, зайнятись збиранємъ етнографичныхъ матеріялѣвъ. И отъ, трохи-перегода Мелитонъ Бучинскій приславъ у Киѣвъ багато народныхъ пѣсеень, спеціально политичныхъ, котрыми Драгомановъ користувавъ ся въ выданю своихъ етнографичныхъ збѣрникѣвъ. Розпроцавши ся зъ Сѣчовиками Драгомановъ поѣхавъ въ Гайдельбергъ, а потѣмъ въ Италію, де зостававъ ся двѣ зимы (р. 1871—1872. и 1872—1873). Живучи у Фльо-

¹⁾ Про ту цензурну заборону гляди „Исторію литературы руской“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 124.

²⁾ „Австро-рускі спомини“, ч. I, стор. 28—33.

³⁾ „Житє і слово“, кн. II, въ статьи „Поправки до біографіѣ Драгоманова“, стор. 288. — Коли Драгомановъ опѣсля ставъ магістромъ, то вже бувъ посланный за границу не урядомъ, а Киѣвскимъ университетомъ.

⁴⁾ Отъ-ся статья вызначувалась заголовкомъ „О педагогическомъ значеніи малорусскаго языка“.

²⁾ „Житє і слово“. I. I; стор. 149.

³⁾ Ся статья, а найбільше друга п. з. „Земство и мѣстный элементъ въ народномъ образованіи“ („С.-Петерб. Вѣдомости“, 1886; № 93) поставили Драгоманова зъ Ширинскимъ у войну. („Австро-рускі спомини“, I, стор. 39).

⁴⁾ „Австро-рускі спомини“, II, стор. 62—63.

ренції Драгомановъ написавъ статью п. з. „Ukraino-
Il movimento letterario ruteno in Russia e Gallizia (1798—
1872)“, — що єв надруковано въ журналѣ „Rivista Euro-
pea“ (anno IV, vol. 1. 2. Firenze, 1873).¹⁾

Середъ своєї Фльорентійскої переписки зъ Сьчови-
виками въ Вѣднї р. 1872. довѣдавъ ся Драгомановъ, що
поновлює ся Львѣвска „Правда“. По-за-якъ его кликали
писати до сего украинофильского органу, то вѣнъ пославъ
въ редакцію невеличку рецензію книжки д-ра Кліма Ган-
кевича п. з. „Grundzüge der slavischen Philosophie“ I. Heft.
Krakau, 1869. — II. Heft. Lemberg, 1869). Далъ вѣнъ єввъ
за довшї працѣ: впорядкувавъ збѣрничокъ легендъ и но-
вель, записанихъ однимъ маляромъ въ Полтавщинѣ, на-
писавъ и оригинальну статью п. з. „Народня освѣта и ли-
тература на Украинѣ“.²⁾ Крѣмъ отъ-сихъ матерїалѣвъ
и статей пославъ въ редакцію „Правды“ такожъ свою
пѣсню „Покликъ до братѣвъ Славянъ“. Сю пѣсню справдѣ
надруковано въ „Правдѣ“ р. 1872. (стор. 9—10), тѣль-
ко-жъ — по словамъ Драгоманова — редакція мѣсяцями
переробила єв, а подекуды й обкраяла, та й підписала
псевдонимомъ „Гетьманецъ“.³⁾ Осъ и деякі частини сєї
политичної пѣснї:

Гей! не дивуйтесь, добріи люде,
Що на Украинѣ повстало,
Що Украина по довгій дрѣмотѣ
Голову славу підняла.

Гей! Украинецъ просить не много:
Волѣ для люду и мовы, —
Но не лишає вѣнъ до всѣї Руси
И къ всѣмъ Славянамъ любви.

Зъ пѣвнѣчною Русєю не зломимъ союзу:
Мы зъ нею близнїята по роду,
Мы вѣки дѣлили и радѣсть и горе,
И вкупѣ вступаемъ въ свободу.

Ты, Русинъ московскій, одинъ изъ всѣхъ братѣвъ
Велике зложивъ государство,
Неси-жъ свою силу, де треба, на помѣчь,
На захистъ усьому Славянству! — —

Зберѣмо ся, браття, въ євмью рѣвноправну,
И крикнемъ на братньому пїру:
„Мы хочемъ для себе й для цѣлого свѣту
Лишь волѣ, освѣты и миру...“⁴⁾

Окрѣмъ сего стихотвору Драгоманова „Правда“ не
хотѣла друкувати иншихъ его статей: и посланї легенди
й статья про народну освѣту оказали ся дразливими.
Рецензія-жъ на книжку Ганкевича знайдена була нетак-
товною противъ автора, „котрему не слѣдъ було гово-

рити, що вѣнъ пише, не знаючи дѣла“.¹⁾ Коли вѣдтакъ
Драгомановъ довѣдавъ ся, що редакція „Правды“ бачить
въ его статьяхъ „саму негачію й вѣчого бѣльше“, то напи-
савъ вѣнъ довгій оглядъ литературный, що его надруковано
р. 1873. и 1874. въ „Правдѣ“ п. з. „Литература россій-
ска, великоруська, украиньска й галицька“.

Коли Драгомановъ живъ опять у Вѣднї, то пѣзнавъ
ся зъ Сьчовикомъ Остапомъ Терлецкимъ, котрый въ листѣ
зъ д. 22. квѣтня р. 1873. писавъ ему въ Киѣвъ мѣжъ
иншимъ ось-що: „Зганувъ я оводѣ про потребу сходишь
нашихъ людей у Львѣвъ. Пристаючи на Вашу раду: зро-
бити сходины при зборахъ „Просвѣты“, додаю ще ко-
роткій програмъ тутки и шлю его Вамъ зъ прозбою,
коли вѣнъ и по Вашѣй думцѣ буде, толково й ясно пере-
казати Навроцькому, а той при случаю, н. пр. въ клубѣ
у Сушкевича, людей добере и працю розправить, щобъ
уже разъ розпочалась и въ Галичинѣ умна работа. Сего
ради пропоную зѣздови въ основу политичного будучого
органу, розбрати мѣжъ себе слѣдуючі працѣ: 1. Ста-
тистика Галичины на тлѣ загальної. 2. Выкупъ землѣ
селяньскої. 3. Исторія шкѣлъ народныхъ. 4. Исторія асо-
ціацій громадскихъ, народныхъ товариствъ, институтѣвъ,
фондѣвъ. 5. Исторія уніятської церкви и ви управства.
6. Оглядъ политики (публицистики) галицкой“.²⁾

Побувши трохи-не три роки „въ гѣрско-романьскѣй
та германьскѣй Европѣ“, Драгомановъ приѣхавъ до Львова
въ серпни р. 1873.³⁾ Тутъ вѣнъ пѣзнавъ ся зъ рускою,
украинофильскою громадою, найначе-жъ зъ Корниломъ
Сушкевичемъ, Володимиромъ Навроцькимъ, Володимиромъ
Ганкевичемъ и такожъ зъ буковиньскимъ поетомъ, Йо-
сипомъ Федьковичемъ, котрый саме-тогдѣ живъ у Львѣвъ
та товариству „Просвѣта“ подававъ свои матерїалы для
популярныхъ книжечокъ. Про Федьковича писавъ Дра-
гомановъ ось-що у своихъ „Австро-русскихъ споминахъ“:
„Федьковичъ выдавъ менѣ капиталомъ, котрый и самъ
себе не вмѣе вжити, якъ слѣдъ, и тѣ, що навколо його,
не вмѣють, и котрый черезъ те просто що-дня пропадає
и навѣтъ деморализує громаду примѣромъ своего пропа-
даннїя“.⁴⁾

Пѣзнавши ся зъ деякими народовцями, Драгомановъ
оглянувъ „Народный Дѣмъ“, и познаємивъ ся тѣлько
зъ однимъ ученымъ партїѣ „Словнестѣвъ“. А вже-жъ
Львѣвскїи украинофилы и въ загаль галицкїи Русины не
були ему по-вутру. Осъ-що пише вѣнъ про нихъ: „Роз-
мовляючи и переписуючись зъ Галичавами, я запримѣ-
тивъ, що зростови середъ нихъ, навѣтъ середъ свѣтськихъ,
широго демократизму й прогрессизму шкодить догматична
формалистика юридична, не менше богословскої“.⁵⁾ Зъ-по-
мѣжъ литературныхъ творѣвъ, друкованихъ въ галицкѣй
Руси, найбѣльше невподобалась Драгоманову брошура Н.
Загѣрногѣ (Степана Качалы) п. з. „Политика Русинѣвъ“.

Вернувши ся зъ-за границѣ въ Киѣвъ, Драгомановъ
знайшовъ кружокъ своихъ товаришѣвъ-радикалѣвъ збѣль-
шений, а крѣмъ того двѣ громадкы молодѣжи зъ напря-
мами украинофильскими: одну найбѣльше изъ студентѣвъ
историко-фильологичныхъ, а другу численнѣйшу — зъ рѣз-
ныхъ. Першу громадку звали словарниками, другу —

¹⁾ *ibid.*, стор. 88.

²⁾ *ibid.*, III, стор. 200—202.

³⁾ *ibid.*, стор. 151.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 180.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 206.

общиною. Обвѣ ті громадки звались „молодою громадою“, и не дуже мирились промѣж себе. Драгоманова бѣльшь интересували першій, будучій его слухачѣ. Про Драгоманова говорили тогдѣ въ Киѣвѣ, що вѣнъ задумавъ злити въ одно: радикальство й украинофильство, — але-жъ вѣнъ тогдѣ й не думавъ про такий переворотъ та й въ загалѣ бѣжучою политикою мало займавъ ся, — курсъ въ университетѣ й праця коло „Историчныхъ пѣсень малорусского народа“, та въ юго-западнѣмъ вѣддѣлѣ географичного товариства забирали у него майже весь часъ. Все-жъ наживъ вѣнъ собѣ репутацію политичного агитатора, хочъ та агитація въ него зводилась тогдѣ майже выключно на Галичину.¹⁾

Галицкихъ Русинѣвъ вважавъ вѣнъ въ загалѣ апатичными супроти „прогресу“ та лѣнливими. Галичину называвъ вѣнъ Авгіевою стаїнею, зъ котрой треба вывезти массы багна, що душиць усѣ свѣжій паросты.²⁾ Вѣнъ писавъ, що „въ Галичинѣ до лѣнливства мѣзку прилучають ся ще явнї хоробы, котрї выносятъ люде зѣ шкѣлъ попѣвской и адвокатской; — сї хоробы: поверховна балаканина и партійность.“³⁾ Вѣдтакъ запримѣтивъ вѣнъ, що безъ пѣдмоги зъ російской Украины заледви й формально-національнїй рухъ въ Галичинѣ мѣгъ бы вдержатись.⁴⁾ Драгомановъ сердивъ ся найпаче на товариство имени Шевченка, що выбрало своимъ головою Степана Качалу, и що (по думцѣ Драгоманова) замѣсьць широкой основы для товариства вытворило олигархію та й высувало „коммерческе наживане маетку черезъ типографію.“⁵⁾ Хотячи зрѣбити щось рѣшучого, Драгомановъ зъ товаришами своими написавъ „Открытый листъ зъ Украины до редакціи „Правды“.“⁶⁾ Въ отъ-сѣмъ листѣ сказано навпередѣ, що политика й програма, заявлена „Русскою Радою“ є для Славянъ пагубна, для галицко-русского народу недостойна, а для Россіи шкодлива, бо „Русская Рада“ пѣддержує гегемонію одной нѣмецкой, централистичной партіи надъ усѣми народами, а надто надъ народами славянскими... Але-жъ Украинцѣ въ Россіи не можуть згодити ся такожъ изъ програмою галицкихъ федералистѣвъ (се-бѣ-то народовцѣвъ), якъ она выложена въ брошурѣ „Политика Русинѣвъ“, бо авторъ еи подає голосъ за конкордатъ, за конфессійнї школы, за привилегіи католицкой церкви, противъ гражданьского шлюбу и т. и.“⁷⁾

На сей одкрытый листъ вѣдповѣла редакція „Правды“, сказавши мѣжъ иншимъ ось-що: „Мы передъ всѣмъ Русины, члены пятнадцати-милліонного народа, але вразѣ мы и поступовцѣ, либералы, демократы, не меньше, якъ нашї братья закордоньскї. Тѣльки-жъ мы стережемъ ся всякого доктринерства, красного въ теоріи, але въ практицѣ многимъ много пошкѣдившого. Що до брошуръ „Политика Русинѣвъ“, противъ деякимъ тезамъ котрой нашї братья Украинцѣ выступаютъ, треба зважити, для кого и въ якѣй цѣли вона была написана. Вона не єсть политичнымъ манифестомъ партіи, але писана въ од-

¹⁾ *ibid.*, стор. 220—223.

²⁾ *ibid.*, стор. 259.

³⁾ „Чудацькї думки про украиньску національну справу“. Львѣв, 1892; стор. 134—135.

⁴⁾ „Австро-руськї споминя“, III, стор. 166.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 225.

⁶⁾ „Правда“. 1873; стор. 660—661.

⁷⁾ Того-самого (1873) року хвалить Драгомановъ политичну дѣяльність Степана Качалы. (Шорѣви, статья „Ukraino. Il movimento letterario ruteno.“ въ перекладѣ Навроцкого: „Правда“, 1873; стор. 554—555).

нѣй певнѣй цѣли. Впрочемъ може авторъ еи де, въ чѣмъ и рѣзнить ся въ своихъ гадкахъ одъ гадокъ, нами выше высказанныхъ: значною однакъ ся рѣзниця навѣрно не єсть, — и яко одномысленникъ нашъ, що до головного питаня народного, єсть вѣнъ вразѣ и чѣловѣкомъ нашой партіи, а притѣмъ и федералистомъ и найчеснѣйшимъ и найревнѣйшимъ нашимъ патриотомъ.¹⁾ Ажъ ось незабаромъ надруковано въ „Правдѣ“ й другїй „открытый листъ зъ Украины“. Въ ось-тѣмъ листѣ 24 патриоты лѣвобережной Украины притакнули редакціи „Правды“, написавши мѣжъ иншимъ ось-що: „Мы не можемо не прилучити нашего голосу до слова редакціи „Правды“, що нашою головною цѣлею єсть хоронѣне своєї національности и розвѣй свого народа, окремнѣшого якъ вѣдъ польского, такъ и вѣдъ великоруського, и що тѣй головнѣй цѣли повиннїй пѣдкловити ся усѣ вншїя питаня нашего розвою й поступу, по-за-якъ усѣ нашї поступовї бажаня можуть оправдѣти ся тѣльки пѣдъ умовою досягненя головной цѣли... Мы не бачимо у брошурѣ п. Загорного (Ст. Качалы) досыть важного поводу до коллективного протесту, бо вона зовѣмъ, якъ каже „Правда“, не єсть манифестомъ засадѣ партіи, але выразомъ гадокъ самого автора... Тымъ меньше можна бачити у словахъ автора замѣрь, приписувати свои гадки украиньской освѣченѣй громадѣ у Россіи... Не даючи великой ваги сѣмому непорозумнѣнню, не маючому у собѣ нѣчого, що повело-бъ насъ до справнѣного розъединення, мы спѣдѣваемъ, що нашї народолубцѣ, якъ у Галичинѣ, такъ и на Украинѣ не вѣдступлятъ правила слабыхъ: „unitis viribus res parvae crescunt“.“²⁾

Въ серпни р. 1874. вѣдбувавъ ся въ Киѣвѣ археологичнїй зѣвѣздъ. Драгомановъ бувъ однимъ изъ референтѣвъ на сѣму зборѣ. Та отъ, ледви розѣхались гостѣ зъ Киѣва, посыпались на Драгоманова доносы, мабуть-то вѣнъ соціялистъ и революціонеръ. Найпаче-жъ редакторъ тогдѣшнього Льѣвского „Слова“ денунціювавъ Драгоманова, якъ „Бакуниньско-польского, революційного агента“.³⁾ Такожъ одинъ изъ Киѣвскихъ профессорѣвъ, дѣзнавши ся про статью Драгоманова „Литература російська, великоруська, украиньська и галицька“, вказавъ урядови на него, якъ на сепаратиста. Опроче графови Толстому не вподобались тѣ замѣтки, якї Драгомановъ списавъ въ „Вѣстнику Европы“ зъ поводу ревизіи сего министра въ Киѣвскѣмъ учебнѣмъ окрузѣ. Драгоманову закидувано, що вѣнъ мѣжъ молодѣжею ширить соціализмъ. Уже въ маю р. 1875. министръ Толстой ставъ домагати ся, чтобы Драгомановъ подавъ ся въ вѣдставку.⁴⁾ Але Драгомановъ затребувавъ суда й не хотѣвъ ввѣлити волѣ министра. Не дожидаячися рѣшеня сего дѣла, Драгомановъ лѣтомъ 1875. р. поѣхавъ у Галичину. Вѣдтакъ бувъ на загальныхъ зборахъ общества имени Качковского въ Галичи (12. серпня, р. 1875.)⁵⁾ и, хоча не

¹⁾ „Правда“. 1873; стор. 663—664.

²⁾ *ibid.* 1874; стор. 125—128.

³⁾ Михайло Бакунинъ (1814—1876) — російскїй агитаторъ.

⁴⁾ Тогдѣ университетскї катедры были ще выбѣрнї.

⁵⁾ Про тѣ зборы товариства им. Мих. Качковского гляди „Правду“, 1875; стор. 701—703. — Про „митингъ“ въ Галичи спѣмнувъ Драгомановъ въ третьѣмъ своему письмѣ до редакціи Льѣвского „Друга“, органу „академического Кружка“. Ось и его слова: „Куда въ жизни ведеть такая литература (въ мѣшаномъ австро-рутенскѣмъ языкѣ), объ этомъ можно судить по той политичѣй преслѣдничества, какой держатъ галицкїе депутаты, а въ лучшемъ случаетъ по такимъ парганамъ, какихъ я

виступав там прилюдно, знайшли ся людць, котрї за- телеграфували въ Россію, що вонъ на галицко- рускомъ митингу державъ промову про теб, щобъ вбддѣлити Укра- ину вбдъ Россію до Польщѣ. Опѣсля въ серпни р. 1875. графъ Толстой справу Драгоманова предложивъ цареви й одержавъ наказъ, усунути его зъ Київского университету та не пустити въ Харківскій и Одесскій университеты.) Въ вересни Драгомановъ дбставъ водставку „безъ объ- ясененія причинъ“. Вбдтакъ вызначено комитетъ изъ чо- тырохъ мужѣвъ, — мѣжь котрыми бувъ и тайный со- вѣтникъ М. Юзефовичъ.) Сему комитетови приказано, здати справу про характеръ и значѣне українського пнсь- менства. [Дальше буде].

Народні музичні струменти на Вкраїні.

— — — [Далі.] — — —

Г у с л и.

За давніх часів в народі нашому був в уживанні стру- мент, що зветь ся *гусли* або *гусла*. Давно вже він вийшов з ужитку народнього; не чути, не видко його пігдѣ и ніколи. У стародавніх хіба піснях видко, що колись гусли були ві- домі в народі. Пізнійше цей струмент обладивсь, перфекціо- вавсь значно і з народньої верстви перейшов у вищу, освѣн- чену верству, в духовний стан. Серед пан-отців в Україні з початку цього століття часто можна було подибати гусли, яко струмент покойовий, досить поширений. Гусла замінювали в сі- мях духовних осіб сучасні фортепiani. Дорогі в порівнянню до гусел фортепiani в 20-х, 30-х і 40-х роках побіжного віку були приступні хіба дворянським родинам. Небагаті-ж ро- дини сільських пан-отців неспроможні були в ті часи придбати фортепiani, а гусла, дешевий — можна сказати струмент — панували по домівках духовенства в значній мірі.

Пшучому се за дитячих його літ дуже памятний сіль- ський піп на Лівобережжі, що грав дуже добре на гуслах. Старий тоді вже, але кремезний піп грав [звичайно стоячи] і разом сьпівав під гусла божествениі різні сьпиви, народні пісні, по части російські старомодні романи, хоч правда, дуже мало [це була надзвичайно характерна, своєнародня фі- гура. Його так і звивали за очі запорожським попом], грав і до танців чимало мелодий.

В первітній своїй формі гусла є дуже архаїчний стру- мент. Про його буду хіба міг стисло відомости подати, кори- стуючись широкою, наукової вартости працею п. Фамінцина: „Гусли. Русскій народный музыкальный инструментъ“.

Гусла чи гусли є дуже добре знаний і поширений стру- мент по всій Славянщині. Тільки під ібією назвою по різних славянських землях розуміють й уживають різної масти му- зичні струменти різних типів, образу, вдач. Gusle, gusla, gusli у великому сербському племені уживають первітний, / смиковий, однострунний струмент, під який вони сьпіввають свої юнацькі, героїчні пісні. Gosli, housle, husle, husla, gešli у широкому сьвітѣ західньої галузі славянської, Чехів, Мо-

раван, Поляків, уживаєть ся скрипка, або скрипкового типу струмент. Зрешти у східних Славян, серед миру українсько- руського, гусла мають образ лежачої, горизонтальної гарфи. Між усіма цими, так далекими по устрою і характері стру- ментами, є одна загальна, найважніща риса, що усі вони суть струменти струнні.

Гусли, гусла — слово це, видима річ. походить від старо- славянського *гасті* = густі, гудіти. Струни, струменти всякі взагалі в народній говірці, гудуть [hudba — музика по чеському]:

Пливіте гуслоньки, пливіте
Та жалібенько гудіте! [Потобля].

В угорській пісні сьпівець каже подати собі гусла і ясує те:

Най загуду жалі свої! [Головацький].

В далеку старовину слово *гусли* уживало ся, яко за- гальна збірна назва усяких струнних, музичних струментів, подібно як на заході Європи, у середні віки, уживано вслякі струнні струменти грецьким словом *synhara*. В історичних памятниках літератури слово гусли, каже п. Фамінцин, яко струмент сам по собі, подибавсь ся в першій половині XVI. віку.

Гусла становить широкий, пнскуватий, негрубий ящик. В верхню частину сього ящика вроблена тонка дошка, дейка [резонансова], щоб як голосніще відбивала звука.

Іхали купці Харківці,
Стали явора рубати,
Тонкі гуслоньки тесати. [Потобля].

Роблено гусла, як видно, з яворового дерева. В піснях народніх любийий епітет гусел — яворові гусла. Епітет цей загальний по всій Славянщині. З цього ясно, позаяк явір — дерево [platanus] росте переважно в теплих, півден- них краях, то родиною гусел треба вважати південну Сла- вянщину, з якої вони поширились і далі на північ.

В Галичині, де від сусід, західних Славян, назва гусли перейшла і на смикові струменти, епітет „гусла яворові“ перейшов на скрипку.

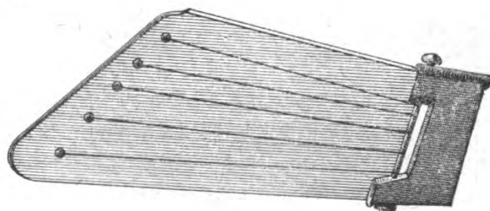
Заграй мені, музиченьку, в яворові скрипки. [Головацький].

Струни до гусел брали ся металеві, яко найгучніці. Може бути, що за предавніх часів уживано струн волосяних [з хінського волоса], льонових [з льону], може те-ж і кишко- вих. Що до кількості струн на гуслах, трудно з певністю сказати. По деяких історичних, старинних сьвідощвах можна догадувати ся, що давні гусла мали 7—8 струн, по других 5; взявши на увагу „Слово о полку Ігореві“, можна хияти ся до гадки, що гусла був струмент многострунний. Боян, про- тити епічного сьпівця:

То-ж не десять соколів він*) Він на струни накладав.
Не на лебедів пускав; І живі струни самі
А свої персти летючі Грали славу тим князям.

[Переклад М. Максимовича].

Струни з одного кінця навішували ся петельками на мід- яні чи інші шпінки, а другим кінцем намотувались на кі- лочки, накручувались і підтягувались до певної високости тона. Грали на гуслах сидючи, поклавши струмент на коліна, або на столі.

№ 5. Первісні гусла.

Гусла, в прбтігу більш над 1000 літ свого істнування [як виводить п. Фамінцин], пережили кілька фаз розвою і пер- фекції. Найстаріший нарис первітних гусел знаходить п. Фа- мінцин на мініятурах до славянської псалтери XIII— XIV. віку.

*) Роз. Боян — говорить ся в „Слові“

Generated on 2015-08-15 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luig.301121180004172
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Далі в книзі Гютрі [1795 р.] про руські старовинности автор книги подає малюнок гузел, котрі становить гусельна дошка і натягнені на їй п'ять струн. [Гл. № 5. на стор. 211].

Такі-ж первісного образу гусли описав Фегіс.*) Він каже: Гусли або горизонтальна гарфа удає з себе особливий струмент; складаєть ся він з тонкої ялинової дошки, вробленої до ящика. На дошці натягнено 5 струн в строї: la, ut, mi, sol, la. Гусли тії, каже він далі, послугують гусяркови тільки для супроводу сьпівок поважних мельодий або танечних пісень.

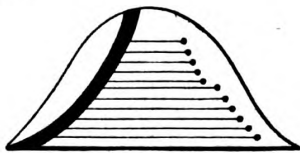
На гуслах грає [молодець], красно сьпіває. [Павлі].

Французський композитор Боальдіє, що був капельмайстром в Петербурзі в р. 1809, записав цікавий примір супроводу на гусли до української пісні:

Сьпів

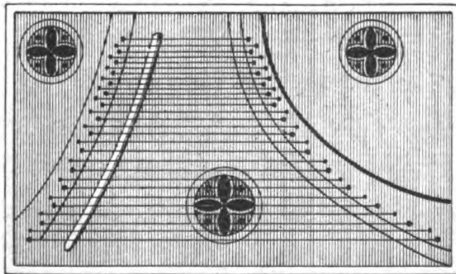
Ой, під виш-не - ю, під че - ре-шне - ю, сто-яв
старий з моло - до ю, як із я - го-до - ю; сто-яв
старий з моло - до ю, як із я - го-до - ю.

Другою фазою в розвою гусел знаменують ся *гусли-псалтир*, а значно більшим числом струн. Перенесені зі сходу в Европу, гусли-псалтир мали образ трапезні; в Росії струмент цей від скошених, заокруглених кутів прибрав форму півкруга, півмісяця.

№ 6. Трапезного образу гусли — псалтир XIV. віку, з заокругленими кутами, мало не півокруглі.

В XVIII. віці гусли стали мати форму клявіра, тільки без клявішів. Це й єсть остання фаза, найдоскональша в роз-

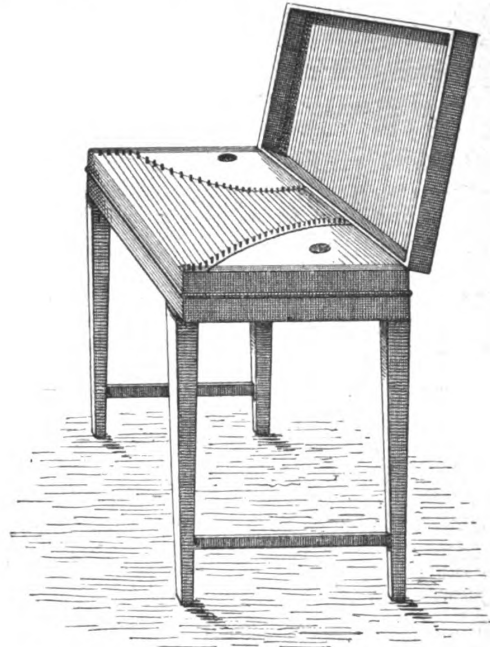

№ 6^{1/2}. Клявіровидні гусли.

вою гусел, так звані *клявіровидні гусли*. Трапезнійна форма гусел-псалтиря ще тут зостаєть ся, задержуєть ся в рамці, у котрій лежать струни, але саму цю рамку вкладають в дов-

*) Званий історик музики

гастиї, плескуватий, чотирокутний ящик. Під струнами, вшир цілого ящика, простягаєть ся голосна дошка з двома-трьома прорізаними голосниками. Ящик накриваєть ся приробленим на завісах віком і кладеть ся на стіл з 4-ма ніжками.

№ 7. Клявіровидні гусли на чотирокутному стільці.

Рігельман в кінці XVIII. віку писав про міських музиків на Україні, що вони добре грають на різних струментах, а те-ж і на гуслах. Річ йде тут про гусли останньої фази розвою, *клявіровидні*, котрих форма стала ся певною в другій половині XVIII. віку. Куліш в „Зап. о Юж. Русі“ писав в 50 роках, що на гуслах грали до недавна на Україні старосьвіцькі дворяни, а тепер знайти можна гусли хіба у панотців. Він же сьвідчить, що йому раз тільки трапило ся зустріти в 1853 році в Золотоношському повіті полтавської губернії сліпця-старця з гуслами. Клявіровидні гусли можна й доси денаде знайти, яко реліквії старосьвіцькі по домівках сільських попів у Полтавщині. Але вони, німі сьвідки минулого, або поневіряють ся на горіщах у поросі, або-ж стоять собі, ялові, по кутках яко мебелі. Нащадки сучасні не мають ні охоти, ні кебети до гри на їх.

[Конець буде].

Боян.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

XI. Конгрес интернациональний лікарський. [Лист до редактора „Зорі“...] Як звісно, XI-тий інт. конгрес лікарський відбув ся в Римі від 29. марта до 5. цвітня с. р. Про приготования не буду агадувати; вони були такі горячкові, як се звичайно буває от хоч би вже перед більшими зборами, або перед якою небудь виставою краввою, а не то що перед пописом всесьвітним, бо таку ціху мав справді сей конгрес. Треба признати, що Італіяни взагалі, а Римляни іза себе докладали всіх сил, щоб все випало як найвеличавіше; і справді їм се удало ся хоч би вже з того зглядя, що число адептів „ветхого“ Ескуляпа перевисало на сім конгресі усі дотеперішні разом взявши, бо як голосять урядово, самих лікарів в'їхалось до 7.000, а разом з иньшими гостями до „конгресістів“ принадлежними і неприналежними можна прийняти на яких 15.000. Що тільки людий сторонських з найдальших частий обох півкуль сьвіта старій і новій Ромі нараз тяжко прийшло ся примістити, се річ ясна, а ще яснійша, що іза того були наріканя, бо „ще ся той не вродь, щобі всім до-

годив“, а жалюконтентів було завжди доволі, і буде їх чимало, доки світ стояти не світом. Очевидно, що дорожня під ту пору настала нечувана, а вже найбільше вихисували сю для чужинців критичну добу властителей готелів [albergo]. Вже заадалегідь до Флоренції доходили всі, що кватир в готелях нема, і на телеграфічні донити за комнатами по декотрих готелях — відповідано негативно, буцім то готелі були вже наперед усі замовлені і заняті, як се лучило ся і мені: бо коли я приїхав до Риму, хоч ще був цілий добрий тиждень до конгресу, то в „Albergo centrale“ здер мене над сподіване il direttore готелю [в Італії так багачко різних директорів, гей би у нас „презесів“] жадаючи 20 лір [= франків] за саму комнату досить непоказьну, а до того ще аж десь під бантами на 4. чи 5. поверсі. Щоб не почувати безплатно на „Monte Pincio“ або де іноді, я пристав на разі, а тимчасом пішов на місто глядати мого товариша, що сидів в Римі вже яких два тижні. Я писав вправді до него аж дві картки про мій приїзд, тож счудував ся чимало, коли его на двірці не застав; се стало ся через те, що дверник, відібравши листи, в своїм „неблагодарумію“ вислав їх аж до Праги, відки вони вернули назад до Риму і за тиждень наспіли до адресата, очевидно, коли я вже за се добре відпуктував кишенею. Небавком знайшов я мого товариша і переніс ся до него, вторгнувшись у першого 5 лір; мене прийнято під умовою, що через час з'їзду будемо тиснути ся оба в одній комнаті: на тім зискали ми оба, бо і мій товариш був троха в небезпеці. Своєю дорогою я заплатив за тих кілька годин як би за цілий день в двох готелях, але, як я опісля довідав ся, таке саме лучило ся не одному участникови конгресу, а деякі необачні виїшли ще гірше.

З кожним днем ближше до речинця ставало в Римі чим раз то живіше; наїзд людей сторонських по готелях і домах приватних був незмірний; се було видно по незвичайнім руху по улицах і склепах, по ristorante-ax і каварнях. В Eldorado [властивий приют штук красних] і сусіднім будинку, навмисне на те на борзі збудованім, житє кипіло повною силою. Над'їжджаючи „конгресісти“ зголошувались по карті членські, вилтавши впередше 25. лір такси. Заплатив і я, хоч і як мені жаль було сеї суми. Кожний, що висав ся, вступав до одної з 9. секцій. 38. комітетів занимало ся введенєм в житє з'їзду. Надійшов день 28. марта; на вечер сього дня призначено ricevement, то є прилюдне привитавє гостей. Але о привитаню або о яким небудь прийнятю і мови бути не могло; школа особливо пань; вони поприбирались по бальовому, а ту так наряд товпив ся, що і балевином сукням дістало ся добре, а їх властительські певно ніг і боків собі не чули. При тій нагоді можна було чути найріжнородніші мови народів з цілого світа, а тільки нашої не можна було дослухатись, ані добачити нікого з наших. По просту видано карт може в десятеро більше, ніж в Ельдораді могло помістити ся, а можна було також добачити, як білетери призволювали деяким людям іти і без білетів. Тим то зібраний в Ельдораді наряд сподівав ся чого иньшого, а тут склало ся далеко не те. Тож покидав чим скорше Ельдорадо, та йшов або до Гамбріна або де по каварнях, щоб гнів свій чим небудь загасити. На тім скінчила ся дія перша.

Дія друга розпочала ся д. 29. марта урочистою інавгурацією в присутности пари королівської у великим театрі п. н. Constanzi, котрий на ту ціль дуже гарно пристробно. Сей театр не бачив ще певно ніколи тільки тисячий найріжнороднішого збору людей що до роду і родоводу, бесіди і одежі, [до знаку був такий натовп, що справді і шпильки не було де кинути], хіба що недалеко положені руїни прастарого т. з. Colosseum могли-б розповісти дещо більше про колишню свою славу. Не знаю сам, яким способом мені удалось знайти ся поміж самими найвисшими достойниками [в таких злучаях треба собі радити, як хто може] світськими і військовими як сторонськими, так також двором королівським; досить, що я був на самій трибуні головній передовій, де звичайно буває сцена, на яких 5 кроків від королівського престоло, що его заступали два звичайні фотелі, та, на яких иньші достойники сиділи; тимто міг я дуже добре усе бачити й чути. Перше слово припало п. Crispi-ому, презесови міністрів і президентови конгресу; сей говорив по італійськи.

Другу бесіду мав п. Bacceli, міністер просвіти і президент „del Consigli“ конгресового; сей говорив по латині, а обох промови віднесли велике вражінє, бо вони оба звісні з гарного способу промовлюваня, полученого з трафною гестикуляцією; може як раз се і причинило ся до такого сильного вражіня, що оба говорили з памяти і вивчили ся добре своїх промов — так єсть, і ш. міністри мусять учити ся, наколи хотять, щоб мали значінє і поважанє. По них промаляли ше президент міста Ruspoli [il Sindaco di Roma], проф. Вірхов [il Presidente dell' ultimo Congresso]; опісля в порядку алфаветичнім генеральний секретар вигликував представителів поодиноких держав і ті будьто в коротких, будьто довгих промовах висказували своє т. з. homage для Італії і її володітеля, для конгресу і Рому разом з її Римлянами і Італіянами; але бесіди їх були вже тільки більше або менше удавні. З Австрії промаляв професор віденського університету, радник двірський Фогль; ше его промова мене обходила, і він говорив дуже добре; але промови иньших, хоч і вони не були для мене байдужні, мене не дуже обходили, бо я рад був розглянути ся добре також поміж присутним, а що очевидно мої очі були звернені найпаче на пару королівську, до сього признаю ся. Король Гумберт стояв „одесну“ королевої в мундурі військовім гальовім, в стати енергічній, але не цілком жарсовій, бо кризь наморщенє чола і такі-ж брови, кривь виразистє лице і замашисті вуси пробивала ся якась добрість і радість, мабуть іза того, що бачив тільки учених, тільки знатоків штуки лікарської перед собою зібраних, котрі яко „amici humanitatis“ мали радити над здоролвєм порученої їх опіці людскости. Мабуть не тільки я. але також всі присутні приглядали ся таки найшпильніше королевої Маргареті. Якась любість пробивав ся з її погідного лица, котрого голова о русянім волосою убрана простим убранєм в роді невеличкою капелюха, похожего на мужеський; сукня на ній хоч з дорогої матерії, але то-ж саме проста, барви легенько рожевої і тільки у долині двома рядами коронки шамової бравована; єї обі дами двору були далеко стрійніші, але за те й далеко їм до тої принади і уроди, якою визначав ся Маргарета. [Єї інакше й не називають Італіяни, як Margherita; се мабуть ознака великої та широї любови; при кожній ілюмінації мусять бути „Margherita“; вона виїжджає кожної днини на прогулку по місті, то на т. з. Corso, то на Monte Pincio, і тоді нема кінця поздоровлюваням і поклонам на всі боки]. Зрештою я не знаю нічого більше на сю тему писати, бо як звісно і як „horribile exemplum docet“ а ворог роду жіночого. Тож ідім дальше до опису торжества.

По промовах представників держав відбула ся конституанта, презесів і всяких „віцепрезесів“, почім хто міг, пішов до Ельдорада, приглядатись виставі всяких предметів, як тих, що стоять в звязи з терапією, так також річній, що з нею не мають зовсім нічого спільного, бо от пр. були там і пера ставелі, і я їх купив для мого приятеля каліграфу; була також і „Münchener Bierhalle“ і таке иньше, про що годі ту розводити ся. Також не вспів би я під першим вражінєм висчислити достотно і всі ті виклади і демонстрації, які відбували ся в поодиноких секціях; про се можна буде розповісти, як вийде докладне справозданє; я-ж зрештою не фатовий на тім полі; я занісав ся тільки ддятого, щоб почути або побачити, як то там стоїть справа із гігієною шкілною. Та як на те годі було дечого цуного доглядітись. Вправді я добачив деякий поступ в тім згляді від остатної вистави всесвітної в Парижі; але що одна з хвальних Редакцій не дозволила мені тоді довести мого опису аж доти, коли-б я міг був висказати мої дотичні спостереженя, то я і тепер дам спокій, а скажу тільки те, що мабуть так ту, як і всюда забувають на звістні всім слова одного старого і великого мудрця: „mens sana in corpore sano“ [він висказав їх по грецьки], і ше білого нового учителя, щоб не забувати про малих, а то ачєй же і тому, що як виховає ся молоде поколінє, такими будуть і мужі і старі. Я в тім згляді зробив своє: подав внесеня секції гігієнічній, а що вона з ними зробить, се вже не моя річ і може бути, що через те знов знайде ся дехто тай скаже, се-б то я вдавав ся не в свою річ. Та мені про се байдуже... Я був ще й на викладі Вірхова, на демонстрації проф. Макса з Кракова, бачив его атляє гінеколю-

Generated on 2015-08-15 18:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luig.301121180004172
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ФЕЙЛЕТОН.

гічний, що він дарував клініці римській; прислухував ся займаючому викладови краківського професора д-ра Ч. Глювінського, чув також поясненя якогось злучаю з лярінгоскопії звісного львівського лікаря д-ра Леслава Глювінського. [Лікарі Поляки мали окремий комітет, сим разом вперше на такім всеєвітнім конгресі]. Більше мабуть рідко хто інтересував ся такими відчитами, бо було багато дечого иншого дуже займаючого, от хоч би для мене те, що стрітив аж ту, до того на поліклініці, аж по 20 літах мого дуже доброго колишнього ученика бережанського д-ра Здислава Юхновича Г—ого, що тепер стаціонований аж в Зарі. Яке було наше привитанє і що ми опісля собі розповідали, се вже сюда не належить.

До инших додатків таких конгресів належали ріжні фестини, гальові вистави театральні, прогульки, ленчі (lunch) і т. в. дінери, але вони получені в коштах [дінер 12 фр., а через половину догідне і відповідне місце в театрі (опері) при таких нагодах коштує яких 30 фр., бо крім білету платить ся ще окремо за вступ 6 фр., а ложі коштують по 100—200 фр.]. Король і королева приймали на Квіриналі, на Капітолю — municipium [за факра з поліклініки треба було платити 1.50 фр., бо о омаїбуси їхніх не постарав ся], а в термах Каракалі комітет вистави давав лєнч; ту вина і шампани лєли ся справді струями, а крім того можна було підглянути, як деякі пп. сенатори і несенатори забирали з собою на дорогу по фляшці шампану. Була прогулька до Тіволі [старого Тібура] і до Неаполю, була ілюмінація і Кольосою і старого Форум, колєсь так галасливого і так бурливого, а нині так німого і спокійного. Розпроцано ся нині бучно і гучно промовама в поодиноких секциях, найгучнійше-ж на повнім засіданю з нечисленними „el viva“ в найріжнійших мовах. А вже-ж навіть трох музик не можна було дочути нині вечером, в часі походу із смолоскипами, який уряджено на сам конєць із Piazza de Popolo здовж Corso, аж геть до палати вистави. Такого походу я ще не бачив, хоч бачив вже не одо. Воно то справді треба було урядити щось і для народу: було-ж ту утіхи чимало із всякого сьвітла, із лямпівонів в виді ріжних цьвітів, величезних фляшок улюбленого вина італійського Chianti (але се мабуть не те старе вино, про котрого ріжні роди згадує Гораций), були емблеми всіх народів, що вислали своїх заступників, а на самім кінци вєсєно величезну бочку. І отсим походом закінчила ся дія друга.

Дії третьої легко догадати ся, але не легко єї описати. „Конгрєсисти“ виїхали з легкими кишєнями, лишивши в Римі, після круглого обчисленя, яких 10.000.000 франків.

Рим, д. 5. цьвітня 1894.

Д-р Константин Л.

Споминки про Т. Шевченка. В газеті „Волянь“ н-єр 36 з р. 1894 читаємо ось що: Після помершого в тих днях в Н. Новгороді начальника відділу казєнної палати К. А. Шредєра, котрий там проживав здавєн давно, лишив ся портрет покійного, нарисований Т. Шевченком. Сей портрет з власноручним своїм підписом нарисовав поет в 1858 р. в Нижнім Новгороді, проживаючи у Шредєра. К. А. Шредєр гостив у себе недужого поета тоді, коли Ш—ка переслалли до Оренбурга. У Шредєра прожив поет майже пів року і познакомив ся з письменником П. І. Мєльником. Ту, в квартирі Шредєра, недужого вигнанця відвідав єго приятель артист Щєпкин. До часу побуту Ш—ка у Шредєра відносить ся кілька стихотворів поета, як: „На що мій чорні брови, на що карі очі?“ і инші.

Документи Т. Шевченка. У обивателя одної з станциь війська Доєського найшов ся наспорг, формулярний список і деякі невидані твори Т. Ш—ка. Тепер, як звїщає „Приазовскій Край“, властитель книгарні в Ростові на Дону Т. Романович веде переговори з властителем згадавих документів, щоби купити їх на свою власність. Також артист М. Микєшин обернув ся до Пєсухова в Ростові в прєсєбою набути від Т. Романовича документи, що відносять ся до нашого поета.

[Погода і май. Пісні на честь весни. „Чей всі не сядєм, щоб на лірах грати“.. Пізнаймо давнійших письменників! Брак гумору і гумористів. Розбите на прах „Зеркало“. Проклят поета! Нарід польський, що по руськи говорить. Митрополит, що боїть ся о душі своїх вірних. Поклик до організації].

Зачну від погоди... Погода — велика добродійка не лише для засівів по слотах, але й для людей в товаристві, коли нема про що инше балакати... Хоч найшовсь би й инший предмет до говірки, але про не одо треба мовчати, а про не одо пора це говорити; — лучше почати старших словами пісню про прекрасний май, місяць любови, цьвітів, соловіїв і — весняних сонєтєв...

Цьвітуть знову сади вишневі, хрущі гудуть і як давно листє обгризають, соловії наводять на поєтичні душі мєлянохлію і задив мимо того, що в сьпіві їх не чути ніякої нової нуті, тільки саму стару осьміяну романтику... Гаї калинові і луги шовкові, ручаї срібноводі і місяць срібнолиций, синій боє і новинна лєлія, жайворонєк у жхарах і деркач в болоті — все те очаровує підростаючих поєтєв Русєв, садовить їх за стіл, вкладає їм перо в руки і каже писати їмни на честь чудової весни. Щасливі молоді поєти! Хоч може в їх віршів не велика потїха для літератури, та яку потїху вони самі мають, коли, як уміють, так славлять ненаглядну богиню весни!..

Май!... „Коли настав чудовий май, садочків розвивання“, тоді й мені пригадались ті нечислені поєзії на честь божєственной природи, поєзії друкovanі і недрукovanі, що спочивають у теках наших редакторів. Молодий чоловік, з котрого в будучині може бути дуже добрий математик, не знаючи, на котру дорогу ступити, висказує свої похвали весні в „поєзії“, формою і думкою не новій, і посилає єї в редакцію. Думає, що єму першому вдалось зложити таку пісню на честь весни, якої ще сьвіт не чував. Не знає, бо не читав тих чудових імінів на честь природи, що вже довгі літа людий одушевляють і потім дивує ся, чому „хвальна“ редакція не хоче пошанувати єго чутя і поєзії, та не друкує єї. Не знає, що вже у нас сьпівати на ту нуту ріжні сьпіваки, у котрих і голос був гарнійший і відчуванє краси більше...

Починати свою письменську діяльність від писаня поєзій — се у нас майже звичай. Д-р Ом. Оговєвскій, М. Костомарів, М. Драгоманів, Ом. Мартицькїї і багато инших людий, що вславили ся своїми працями научними, починали від поєзії. Так се не провини і не диковина така, як д-хто у нас думає, що всякий живий молодий чоловік инше вразу поєзії. Се немов певний знак, що у того чоловіка душа вражлива, котра спочуває всему красному і доброму. Але-ж ті люди звичайно завчасу пізнавали, що, хоч Олімп дуже знадливий, та їм не долетіти на ту гору; вони брали ся за роботу може мечє анадиву, але більше нераз користну, і доказували нею, що не всі потребують на лірах грати, щоби бути хосєнними і славними.

Тимчасом сей приклад старших письменників мало що навчав молодіє покоління письменників. Правда, що довгі літа можна шукати своєї дороги і не найти єї, але-ж ся непевність повинна заставити молодих письменників дивити ся троха скептично на свої первоцьвітє, повинна спонукати їх пошукати у старої генєрації поєзій на дану тему, а певно найшли би там нераз річи далеко гарнійші від своїх. Були вже у нас прекрасні поєзії і про любовку-вдову і маму-Україну, про чудову весну, про любов і лївчат, про громадську роботу і т. п., так що новійші поєзії мусять, коли не перевєшити давні, то хоч на рівні стояти з ними.

Тимчасом у молодого покоління можна замітити, що дуже мало обєзанє з нашим давнійшим рухом літературним, вже з сєго віку, і тому починає часто роботу від тої точки, від котрої пошнали тому 30 літ. Годі сей обєв брати зовсім на карб нецтєва і зарозумілості молодїжї, бо хоч би вона й хотїла пізнати, що наші письменники давнійше писали, то дуже трудно їй дістати давні виданя. Книжки, літературні виданчїва з перед 20 або 30 літ стали у нас бібліографічною рідкостю і лише в більших бібліотеках можна їх заполасти. Видавці наші не старали ся видати книжками всі твори кожного лучшого автора, і дійшло до того, що коли хто хоче пізнати якого письменника, то мусить перевєстити цілі гори

видавництв. Чи може хто похвалити ся, що знає так добре всі твори Федьковича, як н. пр. Шевченка?... Коли-б твори Федьковича були вже зібрані разом і видані книжками, то й молоді покоління мало би в чого вчити ся, а так де дістане давні видавництва, щоби їх прочитати?... Твори Заревича, Вол. Шашкевича і інших письменників 60-х років майже незнані молодому поколінню. Пора вже взяти ся до збірних видавань всіх творів кожного визначнішого письменника з давніших літ!

Так от я в погоди і маю зачав, а до чого дійшов! Навчив ся я сего способу писання від — музиків, що quodlibet пишуть... Вони постягають разом кільканайцять сумних і веселих пісень, нераз так неприродно, що там ніякої звязи не найдеш, і співвають їх людям. Я замітив, що мимо того такий горох з кашутою подобає ст. а коли подобає ся, то его можна подати і в формі писаній. Починай весело, зійди на поважне, потім знов сьмія ся. Пишаю ся раз товариша: — Що порадиш би ти мені писати?

— Пиши щось веселого; часи тепер такі смутні, що грам гумору більше варт, як кількограм поваги.

— Ба! легко радити... А що найдеш у нас відрядного, веселого? Наш українско-руський гумор має бути славний на весь світ, а кожний „Маторос“ по вдачі своїй має бути гумористом; тимчасом, як пришло ся „Зеркало“ видавати, то трудно було найти хоч одного сталого веселого помічника-гумориста; — де-ж той гумор подів ся?... Розбило ся „Зеркало“ раз, якось зліпили его та показували нашій суспільності, котра в нім бачила дуже часто Німців, а не себе. Розбило ся другий раз — знов зліпили его до купи; та що вже у такім розбитім зеркалі можна було побачити?... Розбило ся ще третій раз — і тепер уже его нема. Д-р Вичоса, сам нечесаний, пішов на пенсію і дивує ся, як у такій веселій суспільності, як наша, могла власти гумористична часопись. Чи ми всі такі дуже поважні стали, чи наш славний гумор звів ся ні-на-що?...

Дивив ся на наші гумористичні видання і думаєш собі: „Як би не політика, то наші гумористи не мали би що писати; а так один дотеп перерабляють 77 разів — ну, і люди тішати ся“... Нема гумору, нема гумористів — а так би вони придали ся! Там десь котромусь удасть ся сказати дотеп, але саме тоді, коли хоче сказати щось поважного і то в часописи зовсім негумористичній. Поетови Сидорови Р. Пасічинському так надійла політика послив-професорів, що він у благороднім завзяту проклинає їх:

Бодай вами, професори, дїтько возив дуби,
Та через вас Русь сьвятую люди взяли в зуби.
Лучше було, професори, учити штубачки.
Як присюди витинати перед свахов рачки.*)

Страшний проклин віщого поета — і коли-б дїтько послухав вив. Сидора Пасічинського, доля професорів не лиш на землі, де мусять учити штубачків, чужі діти, але й по смерті була би незавидна. Сеть, правда, в тім богато дотепу, коли уявити собі, як би то нещасні професори переняли на себе роль коний; але можна сумнівати ся, чи дїтько мав би з них багато хісна, бо певно ні одного дуба не двигнули б... Учити „штубачки“ — далеко лекша і користнійша річ, і коли б так професори були давніше заняли ся пильно декотрими штубачками, то ми тепер мали би і поетів лучших і поезій — чемнійші... Так що-ж? — пропало! Дотепний проклин спонукав перше усміхнутись, а потім по розвазі плечима здвигнути... Нема з чого тішити ся!

Що папа римський за порадою свого кардинала-Поляка назвав нас народом польським, лиш не одноязыким, а митрополит Морарію-Андрієвич зажавав читати буковинські народно-руські видавництва — тим також годі радувати ся. Що недотепні Поляки римський дотеп приняли за добрий гріш і широко владували ся, що їх нарід за одним махом пера збільшив ся о 20 мільонів — се може справді викликати усміх, як добра анекдота, але може й засмутити, коли подумаш, як нами всі торгують... Що митрополит Морарію-Андрієвич хоче з нас поробити Румунів — се також дотеп не аби-який, але він може попри усміх викликати і гнів, чому кожний має на нас такий вовчий апетит... Ми мусимо бути дуже смачним куском,

коли — по словам поета — „Русь сьвятую“ всякий бере в зуби, щоби єї не то обмовити, але таки в'істи. У Поляків ми Поляки, у Малярів — Маляри, у Румунів — Румуни, у Москалів — Москалі... Що за лихо! що-ж ми є? Нехай уже, уживши римської теорії, ми є Поляки, Маляри, Румуни і Москалі заразом, але такі, що уживають своєї мови, якої не мають ні Поляки, ні Маляри, ні Румуни, ні Москалі. Roma locuta, causa finita... Ми на те годимось; несли ти нехай собі острять зуби, а ми робім дальше свою працю для народу, щоби чим скорше наші приятелі втратили на нас апетит...

Все-ж таки ані ся нова теорія зі знаної енцикліки папської, ані сей віврварський рескрипт буковинського митрополита не дають причини до веселої розмови, хоч би й справді в наші часи грам гумору був більше варт, як кількограм поваги.. Мимоволі приходить на думку, що тепер ще лиш в одній Галичині ніхто не відважив ся закатити виривно, читати наші народні видавництва. Впрочім уже всюди, де лиш наш нарід сидить в Европі, різні власти старають ся вмовити в него, що він не є тим, чим сам хоче бути. Вишло таке, що в одній Галичині мусить бути та фабрика, що має заспокоювати всіх консументів і у себе і поза своїми границями. Коли та фабрика буде зле ведена, вийде велика шкода не лиш для Галичан, але й для наших братів поза Галичиною.

Остатні події політичні у нас застанували людей — і пішов по Галичині поклик до організації. Всі маємо надію, що той поклик не промине так марно, як давнійші. Так коли заберемо ся до організації, не забуваймо і про літературно-наукову працю. У Львові, де є головні товариства руські, після нашого рахунку є всего лише сорок кілька Русинів, на котрих спочиває вся, в більшій часті безплатна робота по всіх товариствах. Ті люди не в силі зробити все, що в самім Львові придалось би. Тут провінція мусить переняти на себе найбільшу частину роботи; дбаючи про економічне піднесенє народу, нехай не забуває і на рух літературно-науковий, закладає бібліотеки провінціальні, кружки літературно-наукові, уряджує відчити, вистави театральні, будить охоту до читаня і дбає про те, щоб видавництва наші не банкротували. Така робота належить також до організації народної, до котрої тепер політики кличуть. А чей діждемо ся часів, що за добробутом і наш завмерший славний гумор воскресне. Бо тепер... nec locus, ubi humor fuit...

O. M—ей.

ЛІТЕРАТУРА.

Упорядкованє листів Шевченка. Листи Шевченка — се найважнійший життєписний матеріал біографічний, і доки вони не видані, біографія Кобзаря — річ не можлива. Ми маємо звістку, що за упорядкованє сего матеріалу взяв ся наш Вп. письменник Ол. Я. Коницький. Усіх листів досі зібрано трохи не дві сотні. Листи до р. 1855. уже упорядковані, переписані і до них зроблені коротенькі коментарі. Між зібраними листами Шевченка чимало є таких, що ще не були оголошені; а між тими, що були вже надруковані, доволі таких, що були надруковані з значними пропусками. Книга листів обіймати ме 15—20 аркушів і стане окремим томом творів Шевченка. Упорядкованє, сподівають ся, ще сего року буде доведене до кінця і рукопис буде переданий Вп. Коницьким Наук. Товариству ім. Шевченка для виданя. Після сего лишити ся ще кілька оповідань Шевченка досі непередадених на мову українсько-руську. Відомо, що з творів Шевченка, писаних мовою московською, до сего часу надруковано в перекладі Вп. Коницького: Книжниця, Варнак і Х удожник, та є ще надрукований переклад „Музыканта“, зроблений М. І. Мих. Треба неминує пильновати, щоб переклад Шевченкових оповідань не був що до мови різнобарвною мозаїкою; для того треба, щоб усі ті оповіданя були привайміи зредатовані одною рукою. Таким чином усіх творів Шевченка буде не менш п'яти томів. Г.о.

ТЕАТР.

Рух наших театрів. Львівський Руський народний театр під управою тов. „Руська Весіда“ виїхавши з Бродів, давав вистави в Тернополі, відтак в Стрию і в Болехові. Тепер гостить в Калуші. — Трупа під управою Мик. Садовського при участі М. Заньковецької грає в Москві; тепер дає вистави в Києві в театрі Соловцова. З лових пєс виставить оперету в 3 діях Ванченка-Шевченського „Запорозький скарб“ [музика Василенко-Святошенка]. — Товариство Ол. Саксаганського

грав в Катеринодарі. — Трупа Мирова-Бедюха гостить в Москві а потім давати ме вистави в містах положених над Волаго. Ся трупа має тепер більше артистів і скриплений хор. — Трупа від управио Пономаренка грав в Владикавказі. — Товариство від орудою Захаренка при участі М. Кропивницького дає вистави в Ростові н. Д. в театрі Любова. — Товариство Науменка грав в Харкові в малім театрі. — Трупа Грицає гостить в Житомирі, в літнім театрі Будинського. — Товариство Касиненка грав в Одесі. — Трупа Василенка гостить в містах Польщі. — П. Деркач вже вернув в Росию, знов збирає трупу і давати ме вистави в містах Кавказа.

К. В. П.—ий.

Нові твори. К. Ванченко-Писанецький написав нову драму в 4 діях під заг. „Чесний Нахман“, з побуту жидів на Україні. Надто на основі оповіданя Ел. Оржешкової під заг. „Dziurdziowie“ алажив драму в 5 діях з прологом, під заг. „Відьма“, вже затвержену цензурою драматичною. Виставить єї вперше трупа Мирова-Бедюха.

Трупа Грицає пробувала в Херсоні від 13 ст. ст. до 27 ст. ст. лютого. Збори товариства були дуже не великі, а іноді театр просто поступав, так що аж жалко було дивитись. Це вийшло від того, що виконання першої пєси, котру поставило товариство [„Нещасне коханнє“] було далеко гірше, яке доводилось херсонцям бачити в часі побуту трупи Саксаганського. Сподобав ся публіці тільки Грицає, що грав Хому. В кого бувало не спитавш ся про гру артистів, усяк каже: „Не варт ходити в театр, бо тільки один Грицає справжній талановитий артист, а інші такі, що краще її не дививш би“. Такі варіантї га трупу трохи справедливі, а трохи й ні: опріч Грицає є в групі сила, та тільки вони не такі замітні, не такі блискучі, як що можна так сказати. Так, наприклад, *Верина*, що виступав в ролях старих жінок, грав правдиво, а іноді і просто гарно, хоча її й не можна, розуміє ся, порівняти до Затиркевички і навіть до Тобилевички. — *Зинька* грав молодих дівчат, а іноді молодий, й ніде правди діти тільки у деяких ролях грав добре. Головна її вада це те, що вона усі роля грав на один лад: і голос і рухи в неї скрізь однаковіснїки, сьпіває вона те-ж не дуже то, навіть драматичні мєсяя у неї виходять якось блїдо й мляво. — *Верина* друга-гарна, танцюриста, та тільки дуже погана акторка, й нам дуже дивно, що їй дають доволі значні роля, котрі вога так погано виконує, що навіть пєсу гарне вражіннє від гри других артистів. Перш усього бачиш у нїй панночку, а не те, що вона грав, не просту сільську дівчину: обходить ся вона зо всіма якось через лад свобідно наче яка опереткова акторка, слова просто не вимовить, а все манерно... З артистів-мужчин зараз після Грицає треба поставити д. *Вячеслава Потапенка*. Грав він більше шванкарів, волосних пєсарів, старшин то що. Грав він дуже натурально, так і чувш, що над кожним кроком він потрудив ся, усяку ролю продумав й зрозумів, що кожне слово йде в його з душі. Опріч пєси „За друга або Вася та Галя“, д. Потапенко єтановив й інші свої пєси на тутешній сцені, як, наприклад, „Гришницю“. — *Стодоля* грав молодих парубків-коханців; він грав з запалом, з почуттєм. Йому можна зробити докір, що він у грї копіює Садовського, а окрім того ще й те, що він забув придивлясь до мужичого жаття з вікна вагонів, або на стациях заїзній, бо мужики в його виходять щось дуже схожі на панів: й хода, й рухи й манера при розмовах — все не паєське. До сього можна додати, що він дуже погано знає українську мову [напр. з його уст доводилось нам чувати такі слова, як „казалось“, „нахлбучка“ й такі фрази, як: „Я блукав по предметам і заюлаукам Києва“ („Тарас Бульба“), що вже нікуди не годить ся]. Цей докір можна опроче зробити не одному лиш Стодолі, а майже всему товариству окрім Грицає та Верини, та це й не дивно, як здаєш, що товариство грав раз у раз на півночі в Московщині й до нас на південь заїздить дуже рідко. — *Ратмир*ову найбільше вдають ся роля веселих жартовливих парубків, а про те він часто береть ся за роля старих поважних людей. Такі роля зовсім йому не по вдачі; старі люди виходять з його якісь деревані, говорять наче самі не свої якісь грубим голосом... Говорачи про артистів, я забув ся згадати про маленьку дівчишку Яхніву. Публіка від неї була „без ума“ тай було від чога: Яхніва наче виродилась на сцені, го ходить, говорить і сьпіває як у себе вдома. — Власної оркестри товариство не має, а власний хор його дуже не великий; ся обставина й примушує товариство в кожнім мєсті наймати сьпівців з архієрейського хора, семінаристів, то що. Це дуже шкідить справі, бо за короткий час ніяк не можливо вичяти новиків гаразд сьпівати, тим і виходить, що аві одної майже пєси не сьпівано до ладу; так і почуваш, було, слухаючи хора, що усі ці хористи, зібрані на деякий час, скоро покинуть трупу.

Вод. Сн.—кий.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукчик.

а) книжки.

Мінералогія на низші класи шкіл середних. Учебник А. М. Ломницького переажив і подкуди доповнив Іван Верхратський. З 66 ритовинами. — Львів, 1894 р. Стор. 96 і 3 пєл 8^о. Ціна 70 кр.

Дворянське гнєздице романъ Івана Тургєнева перевеладъ зъ російського. [Бібліотека найзнам. повѣстей „Дѣла“ Томъ XLVIII]. — Львів, 1893 [вийшло в світ в цвѣтні 1894 р.]. 211 і 1 стор. мал. 8^о. Ціна 70 кр.

Программа для этнографического изслѣдованія народної жизни вь связи съ голодомъ и холерою — М. А. Дикарева. — Катеринодар, 1894 р. 21 стор. 8^о.

Редактор части літературно-наукової: **Василь Лукчик.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка.

Gefizien, bearbeitet von dem Bureau der k. k. statistischen Central-Commission [Oesterreichische Statistik, XXXIII 11: Berufsstattistik nach der Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1890 in dem im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern]. — Відень, 1894 р. IV і 615 стор. 4^о корол Ціна 9 зр. 30 кр.

Dr Fr. R. Kaindl. Die Erwerbung der Bukowina durch Oesterreich. Habilitationsvortrag. [Der Buchenwald, Beiträge zur Kunde der Bukowina]. — Чернівці, 1894 р. 25 стор 8^о. Ціна 36 кр.

б) періодичні виданя.

Правда [1894. Том XXI. Випуск 62. За місяць цвѣтень. Стор. 217—280 в 8^о]. Зміст: Чернос, обрис Короленка в перекладі Ст. Гречинського. Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка. Російський Банк селянський і его вага на Україні, В. Ф. Вісти: З Полтави, з Херсонщини, з Станіславава. У тюрмі, вірш Петра Шелеста. З грузяєвських поезій, О. Л.—ого. Промова п. Вахнинина в радї державній. Останні вісти. Перепіска редакції і оповіщеня на окладі. Додаток: Замість Передмови [до Овідієвих *Метаморфоз*] I—IX і 3 пєл. стор. 8^о.

Житє і Слово. [1894. Книжка III. За місяці май і червень. Стор. 321—484 в 8^о]. Зміст: Едіп цар, трагедия Софокла. Основи суспільности, повість Ів. Франка. Из Юлістана Сааді, переклад Хв. Кримського. Пісня про Ролянда, переклад В. Шурата. Літературні стремління гал. Русинів 1772—1876 Ів. Заневича. Шевченко героєм польської революційної легенди, Ів. Франка. Про Румянівський музей у Москві, Хв. Кримського. Новик, поема Ос. Маковей. Спомини про конфедератів, М. Зубрицького. Матеріяли до історії українських віршів М. Драгоманова. Из уст народа. А. Пісні [IV. Купала на Волині, збірка Лєси Українки. VI. Кошут і кошуцька війна, Ів. Франка]. Критика і бібліографія [VII. Непорозуміння між проф. Огоновським і его наукою, М. Драгоманова]. Нові книжки: Тихоновъ-Миллеръ, Великокорускія былинны по старымъ запискамъ, Хв. Кримського. Поправки і додатки.

Кієвская Старина [1894. Цвѣтень. Том 45. Стор. 1—194, 241—256 і 1—20+2 пєл. 8^о]. Зміст: Воспоминанія Егора Фед. Тимковського, М. Шугурова. Автобіографія Степана Лук. Геєвского. Изъ промовъхъ лѣтъ кієвскаго университета, В. Пискорського. Какой юбилей имѣеть право праздновать г. Переяславъ Полтавской г.?, А. С. Воспоминанія Іосифа Самчевскаго. Утопленница, Т. Кудринського. Частная переписка Григорія Андр. Полетики. Антонъ Танскій, полковникъ кієвскій. Документы, известія и замѣтки Библіографія. Додатки: 1) Дневник генер. подск. Як. Марковича. 2) Промєніє Сотняків Черниговскаго поляа о зачачьихъ обидяхъ, поданное имъ Елисаветъ вь 1744 г. 3) Портрет жінки Палія. — Оповідки.

СПРОСТОВАНІЯ І ПОЯСНЕННЯ.

Лист до ш. редакції „Зорі“. Покірно прошу ш. редакцію напечатати отсей лист.

В ч. 7-му „Зорі“ с. р. пр. Ом. Огоновський, обговорюючи праці Чубинського, звертаєт ся і до моїх думок про него, висказавих в „Австро-руських споминах“, при чому каже, що я „не проявляв великої симпатїї сему патриотові“ і „попрікав“ его га теє і инше. Д. Огоновський наводить три моїх „попріка“.

Я муну заявити, що мої думки передані д. Огон—им невїрно і по смислу і по букві. Перш усього, скільки мені звісно, Чубинський був засланий в Арх. губ. зовсім не за свої ліберальні [політично] думки, а лишне за демократичні [соціально] симпатїї, котрі проявив тим, що писав крестянам одного великого пача-чиновника прошеня до уряду в справах аграрних. Далі я завше маю до Чуб—ого превелику симпатїю, котру і „проявляв“ рецензиями на его праці в „Вѣст. Европы“, „Rivista Europe“, лондонському „The Athenaeum“ і др., хоч при тому і не зрівав ся і свого права критики В „Австро-руських Споминах“ я говорив не про Чуб—ого особито, а про цілий гурт українолюбів 60-х рр. при чому мені не було раїції проявляти які небудь симпатїї, чи антипатїї. Я хотів лишнеь скомментувати два характерних факти: 1) незгоду між думками сих українолюбів в поезіях і в прозі, і 2) недостачу в них аєших, реально-політичних тенденцій. „Отзъвъ“ 1862 р. напечатаний в „Современной Лѣтописи“ Каткова і підписаний між инчим і Чуб—им, я привів для того, щоб показати, як тодішні кієвські українофіли навіть рішуче зрікались уєяких політичних тенденцій. Всего менше могло прийти мені на думку попрікати Чуб—ого і его товаришів по „Отзъву“ за те, що вони в тому „Отзъвъ“ виступали проти тенденцій революційного товариства „Молодая Россія“, бо я сам завше вважав прокламацію „Молодая Россія“ [єдине, чим себе проявило те „товариство“, коли воно дієно було] за один з найменше розумних і з найбільше шкідливих плодів рос революційної преси 1862—63 рр., об чім говорив пераз і печатно. — Нарешті я позволяю собі вписати кілька характерних слів, котрі пропустив д. Ог—ий в питаті з листу Чуб—ого про его праці „на сьверь“: „я работал на сьверь безъ усталы и доказалъ мою любовь русскому народу“.

7. квітня 1894. Софія.*)

М Драгоманов.

*) Сей лист одержав редактор 29 н. ст. квітня с. р.

З сям Числом розслаємо додаток: „Словарь російсько-український“, том II-ий, арк. 9-ий.

Original from

За редакцію відповідає: **Осип Маковей.**

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під редакціою К. Беднарського.